

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

bir çağdaş öncü
NAMIK KEMAL
(1888-1988)



 eskikitaplarim.com



BİR ÇAĞDAŞ ÖNCÜ

NAMIK KEMAL

(1888-1988)

AMAÇ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokak 15/1
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel : 522 11 96

Genel Sıra No: 18/71
Araştırma/İnceleme Dizisi: 4

Birinci Basım: İstanbul, 1988

kapak deseni : Abidin Dino
Kapak grafik: Zehra Şenoğuz, Kapak baskı: Orhan Ofset,
Dizgi, baskı, cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri Tel: 526 84 42

BİR ÇAĞDAŞ ÖNCÜ
NAMIK KEMAL

(1888 - 1988)



KEMAL'DEKİ HİKMET...

Kimi zaman tarihle destan birbirine karışır.

O aşamada neyin gerçek neyin efsane olduğu bilinemez; düşlemlerle özlemler yaşamın boyutlarına sığmaz; geleceğin gebeliğine aşermektedir toplum; kahramanlarını yaratır.

Namık Kemal böyle doğdu.

İstibdat'ta kulaktan kulağa fısıldandı, kuşaktan kuşağa aktarıldı.

**

Cumhuriyet kurulduktan sonra bile Namık Kemal bir söylenceydi; zulme ve baskıya karşı direnişin simgesini hiç kimse bilimsel araştırma ve incelemenin konusu yapmayı düşünmezdi. Okullarda öğretmenlerin ve öğrencilerin coşkusu yeterdi; ders kitaplarındaki fotoğrafla açık alınlı, siyah saçlı, sakallı, ateş gözlü bir destan kahramanıydı Kemal...

Namık Kemal, Mustafa Kemal'in habercisi değil miydi? «Özgürlük ve Vatan» sözcüklerinin tılsımını

yüreklere ilk üfleyen kimdi? Vatanının mülk'ünden Türk'ün vatan'ına nasıl geçilmişti?

Tarih, Namık Kemal'in dizelerinden daha mı gerçekçidir?

Namık Kemal «Aydın kimdir?» diye soranlara geçmişin verdiği somut bir yanıttır.

Eğer o olmasaydı, kimbilir neler olamayacaktı? Ölümünden 100 yıl sonra saygıyla anılması, yalnız şair ve yazar kişiliğinden kaynaklanmıyor; hayatı, gelecek kuşaklara ışık tutan derslerle doludur. Edebiyatçı kimliği bir yana, aydın kişiliğinin soluğundaki heyecan, yüz yıl öncesinden bu güne yansıyan ateş sıcaklığındadır.

*
**

Ne var ki coşku yetmiyor bize, Namık Kemal'in gerçek kişiliğini tanımamız gerek...

Olumlu ve olumsuz yanlarıyla, doğruları ve yanlışlarıyla, eksiklikleri ve fazlalıklarıyla Namık Kemal'i tanımak bir görevdir. Geçmişi bilmeyen, geleceğine sahip çıkamaz. Bilimsel araştırmaların serinkanlı kılavuzluğunda, geçmişteki her kişiyi ve olayı yerli yerine oturtmak çabası, çağımızın vazgeçilemeyecek bir uğraşıdır.

Her insan gibi Namık Kemal de kendi döneminin evrensel ve yerel kapsamında incelenir; bugünden geriye doğru bakarken, yüz yıl öncesinin koşulları değerlendirilir; Kemal, aşılın ve aşılamayan yanlarıyla tarihin terazisinde tartılır.

*
**

Ancak yine de, gerçek saygısını elden bırakmadan, tarihin destana karıştığı zaman kesitlerindeki yaratıcı gücü duyumsamakta büyük yarar var.

Çünkü o güç, toplumların dönüşüm hızlarında umulmadık rüzgârları körüklüyor.

Namık Kemal'in kişiliğinde tarihle efsane birbirine karışmış bir söylenceye dönüşmüştür. Belki de 19'uncu yüzyılın unutulmaz şairinin 20'inci yüzyılın unutulmaz şairine benzeyen yanı budur.

Nazım Hikmet'te de tarihle destan, olağanüstü bir şiirin dizeleri gibi birleşiyor.

Kimi şair bir arpakçıdır; yıldızlara bakarak geleceği söyler.

Şairin şair olması, gerçekçiliğine engel değildir. Şairin kurduğu düşlemlerin enlemleriyle boylamları gerçekçiliğin hesabında şiirleşiyorsa, geleceği belirler.

Türk tarihinin yüz yılı aşan geçmişi, Namık Kemal'den Nazım Hikmet'e uzanan bir serüveni içeriyor.

İlhan SELÇUK

Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi, yurt dışında aydınca alçakgönüllü çalışmalar yapıyor. Bir yandan Türkiye'deki aydınların durumlarını iyileştirici dayanışmalar sağlıyor, bir yandan da kültürümüzü dış ülkelerde tanıtıcı, hem de bu ülkelerde işçi olarak çalışan yurttaşlarımızı bilgilendirici kültür programları düzenliyor.

Ölümünün 100. yıldönümünde büyük yurt ve özgürlük şairi Namık Kemal'i anma çalışmalarını da bu çerçeve içinde görmek gerekir. Namık Kemal'i aynı zamanda, yurt dışında çalışan işçilerimizin çocukları olan gençlerimize tanıtmak, onların gönüllerini Namık Kemal'in düşün ve özlemleriyle donatmak, bugünkü aydınların kaçınılmaz görevlerinden biridir.

Çünkü gençlerimiz için onun yaşamından, yetişmesinden, aydınca savaşlarından, geniş bir açılım gösteren yazınsal ürünlerinden alınacak pek çok dersler vardır. «Ben küçük bir insanım, az bir öğrenim gördüm, tek başımayım; bir benim elim-

den ne gelir?» diye kabuğuna çekilip sessiz kalanlar ya da gidilecek bir yön, yapılacak insanca, aydınca bir iş bulamayanlar Namık Kemal'e bakarlarsa, ondan hem gönülleri için esin, hem de beyinleri için epeyce besin alabilirler.

Osmanlı başkenti, yüzyıllar süren egemenliğini yitirip giderken, içerde, özellikle aydınlar üzerinde sürgün ve hapis cezalarını artırmıştır. Namık Kemal o başkentin ezmeye çalıştığı aydınlardan biri ve başlıcasıdır. O, baskıcı devlet uygulamalarının karşısına yiğitçe dikilip halka ve aydınlara özgürlük istiyordu. O, yabancı devletlerle ilişkilerde öz çıkarlarımızın titizlikle korunmasını istiyordu. O, dış borçlanmalardan vazgeçilmesini, savurganlığın bırakılıp devlet maliyesinin çöküntüden kurtarılmasını, Doğu'nun duraklatıcı dünya görüşü yerine Batı'nın canlı, ileri, demokrasiden yana düşüncelerinin benimsenmesini istiyordu.

1840'ta Tekirdağ'da dünyaya gelen Kemal, iki yaşında annesini yitirip öksüz kaldı. Memur olan dedesi Abdülatif Paşanın kanatları altında, Anadolu ve Rumeli'de şehirden şehire dolaşarak, özel eğitim görerek büyüdü. İlk gençliğinde Divan şiirinin kurallarına, kalıplarına uygun olarak şiirler yazıyordu. Namık adını ona, üstat bildiği şair Eşref Paşa verdi. 23 yaşında İstanbul'da 'Çeviri Odası'na memur olarak girdi. Türkiye'nin ilk gazetesini çıkaran şair Şinasi'yle tanıştı. Bu gazetede devleti yönetenleri eleştiren, onları uyaran yazılarına başladı. Şinasi Paris'e gidince *Tasvir-i Efkâr*'ın çıkarılması görevini üstlendi. Kısa sürede zaptiyelerce izlenen, yüksek yöneticilerce göze batan bir aydın olduğu için, Ziya Paşa ile birlikte yurt dışına çık-

mak zorunda kaldı. Londra'da *Hürriyet* gazetesini çıkardı. İstanbul'a dönünce *İbret* gazetesini kurdu. Kendisini sürgünden sürgüne yollatacak, zindanlara attıracak çabalarını artırdı. Makaleleri halkı ve aydınları derinden etkiliyordu. Şiirleri elden ele dolaşıyor, Anadolu ve Rumeli'de ıssız kasabalara, köylere kadar yayılıyor, ezberlenip dilden dile geziyordu. Yöneticiler için onu hapsedmekten ya da sürmekten başka çare yoktu. Ancak o günün sürgünleri bugünlüğe hiç benzemiyordu. Osmanlı başkentinin dünyada benzeri az görülen bir yöntemi vardı: Göze batan aydınları uzak taşra illerine sürerken, kendilerine birer görev veriyordu, buna uygun bir maaş bağlıyordu. Namık Kemal'i Erzurum'a vali yardımcısı olarak sürdüler. Sonradan Midilli, Rodos ve Sakız Adalarındaki sürgünlükleri de bu türden görevli, maaşlı sürgünlüklerdi. Arada durum değiştikçe Namık Kemal başkente dönüp, bir yandan düşün, bir yandan da yeni anayasayı hazırlama çalışmalarına katılmıştır. Onun Kıbrıs'taki Magosa kalesinde 38 ay süren zindan yaşamı, özellikle ciğerlerini çürütmüş, birbirine eklenerek uzayan sürgünlükleri, sağlığının temelli bozulmasına yol açmıştır. Namık Kemal, çileli yaşamını Sakız'da 2 Aralık 1888'de, henüz 48 yaşında iken noktalamıştır.

Şiir, makale, roman, oyun, mektup ve tarih türlerinde bıraktığı yapıtlarının tutarı 20 cilt kadardır.

Namık Kemal, halk şiiri geleneğimizde örneği çok görülen başkaldırıci şair ve aydınlara, başkent cephesinden katılan çok az sayıdaki örneklerden biridir. Yurt sevgisiyle özgürlük tutkusu dolu şiir-

leri gibi, 1873'te Gedikpaşa Tiyatrosunda oynandığında İstanbul'u ayağa kaldıran «Vatan yahut Silistre» oyunu son derece etkili olmuştur. Her makalesi, baskıcı sarayın kalelerine birer gülle gibi inmiştir.

Onun yazınsal çalışmalarını, özellikle romanlarını, bugünkü ölçülerle değerlendirmek elbet olanaklı değildir. Türkçede romanın 1872'de başladığı düşünülürse, Namık Kemal'in iki romanı «İnbah» (1876) ile «Cezmi», romancılığımızın çocukluk dönemi yapıtlarından sayılır. Gene de onun yapıtlarında, Doğu anlatıcılığının kurallarına, kalıplarına karşı çıkan yenilikçi, Batı'nın bilgisini, tekniğini yurda taşıyıcı özellikler vardır. Kendisi gerçekleştirememişse de, dilde, Osmanlıcanın kalıplarını atıp halkın diline ulaşmayı amaçlamıştır.

Yazın tarihçileri Namık Kemal üzerinde bugüne kadar epeyce inceleme yapıp yayımladılar. Bu çalışmalar günümüzde de sürüyor, sürecektir. Onun yaşamı, savaşımı; özellikle devletin ekonomik, politik ve toplumsal yönlerden çökmeye başladığı, içerde baskıcı niteliklere büründüğü dönemlerde, dönüp dönüp başvurulacak kaynaklardır. Bu özellikleriyle Namık Kemal, örnek bir aydınımızdır. Halkın özgürlüğü için başkaldıracağına yönetimle uyuşsaydı, döneminin pek çok aydını ve bürokratı gibi, karnı tok sırtı pek, hem de sık sık ödüllendirilen bir kimse olurdu; ama o bunu seçmedi. Tarihin sayfaları kimi zaman kralların, hanların, sultanların ve onların dalkavuşu sivil, asker yöneticilerin enkazlarıyla doludur. Kimi zaman da o sayfalar, yurt sevgisiyle, özgürlük tutkusuyla döğüşen yiğit aydınların, sanatçıların adlarıyla parıldar.

Namık Kemal bugünkü özgürlükçü, yurtsever aydınlarımızın tarihteki büyük köklerinden biridir. Düşünelim bir: Hangimiz delikanlılığımızda onun şiirlerini ezberlemedik? Hangimiz onun romanlarını değilse de, ünlü oyunu «Vatan yahut Silistre»yi soluğumuz kesilerek okumadık, hatta oynamadık ya da izlemedik? Makalelerinin dilini yeterince anlamıyorduk, ama yaşamı yolumuzu ışıklandırıyordu.

Bugün pek çoğu yurttan barış, özgürlük, demokrasi ve sosyalizm savaşını veren, bir bölümü yurt dışında bu amaçlar için çırpınan biz yeni Türkiye aydınları, ondan örnek ve güç alıyor, onu ölümünün 100. yıldönümünde en candan sevgilerle, en derin saygılarla anıyoruz.

Diusburg, 5.3.1933
Fakir B A Y K U R T

NAMIK KEMAL: ÇAĞI VE ESERİ

K o l l o k y u m

Prof. Irène MELIKOFF

«Namık Kemal, Masonluk, Bektaşilik»

Nermin MENEMENCİOĞLU

«Namık Kemal Avrupa'da»

Paul DUMONT

«Namık Kemal'in Gazeteciliği»

Serol TEBER

«Namık Kemal, Yeni Osmanlılar ve Paris Komünü»

Prof. Server TANILLI

«Tanzimat Edebiyatı ve Namık Kemal»

15 Nisan 1988 Cuma 17.00

Eltzer Hof, Bauhofstr. 3A 6500 Mainz

NAMIK KEMAL VE ÖZGÜRLÜK

P a n e l

Yöneten : Fakir BAYKURT

Katılanlar : İlhan SELÇUK

Abidin DİNO

Demir ÖZLÜ

Mustafa EKMEKÇİ

Ataol BEHRAMOĞLU

Server TANİLLİ

Serol TEBER

16 Nisan 1988 Cumartesi 17.00

Kurfürstlichen Schloss

Dieter-von-Isenborg-Str. 6500 Mainz

Resim : Abidin DİNO

Not : Sayın İlhan Selçuk ve Abidin Dino, konuşmacı olarak ilân edildikleri halde, mazeretleri nedeniyle toplantıya katılamamışlardır.

SERVER TANİLLİ

TANZİMAT EDEBİYATI VE NAMIK KEMAL

Ölümünün 100. yıldönümünde andığımız Namık Kemal, çok boyutlu bir aydın; hemen her konuda kalem oynatırken, düşüncelerini eyleme de dökmüş bir kişi. Eseri üzerine eğilip onu değerlendirmeden önce, içinde yer aldığı edebiyat dönemine, yani Tanzimat edebiyatına bir göz atmak gerekiyor. Bu konuda söyleyeceklerimiz, birtakım hatırlatmalar yalnızca, bellekleri tazelemek daha doğrusu.

TANZİMAT EDEBİYATININ ANLAMI

XIX. yüzyıl, bizde gerçekten bir «uygarlık bunalımı» ile başlar; her yönden ilerleyen Batı'nın karşısında, durmuş ve kağşamış bir Osmanlı Doğusu vardır. Evrensel düzeyde yeni ile eski çatışmaktadır. XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak, İmparatorluk yönetimi, gerçi bir ıslahat hareketini başlatmıştır; ne var ki, bölük-pörçük önlemlerdir

bunlar. XIX. yüzyılda, en temel kurumlarda topluca bir düzenlemeye gitme gereği kendini dayatır; 1839 Tanzimat Fermanı, devlet kurumlarında bir reform dönemini resmen ilân eder.

Tarihimizin önemli bir bölümüdür açılan.

Bir yandan, 1838'de İngilizlerle yapılan —sonra başka ülkelerle de imzalanacak— ticaret sözleşmesi, gümrük duvarlarını yıkıp, Batı kapitalizmine Osmanlı pazarını açıp, onun için bir «yarı-sömürgeleşme» sürecini başlatırken, toplum yaşamı ve kültürde de önemli değişimler vardır: Özellikle Kırım Savaşı'yla (1853-1856), yaşamın dış görünümünde bir «asrîleşme-alafrangalaşma» yayılır; onun yanı sıra, Batı, kültürel öğeleriyle de gelir girer. Bu süreç, olumlu ve olumsuz yanlarıyla edebiyata da yansıyacaktır. «Tanzimat edebiyatı» dediğimiz şey, işte bu toplumsal değişim ortamında, dil olarak, tür ve düşünce olarak bir kültürel yenilenişin öyküsüdür.

Tanzimat edebiyatı, 1860-1896 yılları arasında yer alıyor.

Kültür dünyamızda pek önemli gelişmelerin uç vermesi bakımından, 1860'lı yıllar hayli dikkat çekicidir: Batı kültürünün ilk ışıkları, başta çeviri yoluyla düşünce dünyamızı etkilemeye başlar; yeni kavramlar, yeni kelimelerle yüzyüze geliriz. Gazetelerin rolü pek önemlidir; Tercüme Odası'nın, tiyatroların rolünü de ekleyelim buna. İlk Türkçe gazetelerin, *Takvim-i Vekayi'nin* (1831), *Ceride-i Havadis'in* (1840), *Tercüman-ı Ahval'in* (1860) arkasından, bir önemli gazete *Tasvir-i Efkâr* 1862' de yayınlanır; aynı yıl içinde, arka arkaya, biri ilk bilimsel dergimiz diyebileceğimiz *Mecmua-ı Fünun*

ile, ilk resimli dergimiz *Mir'at* çıkarlar. Batı edebiyatından ilk roman çevirileri, yine bu 1860'lı yıllara rastlar; onları, sonraki yıllarda yerli eserler izleyecektir.

Tanzimat'ı ilân etmiş olan Abdülmecit'in ölümü üzerine tahta çıkan Abdülaziz (1861), başlarda yeniliğe bir hız verme hevesini gösterir; ne var ki, sonradan ceberrutluğa başlayacaktır. 1876'da tahttan indirildikten sonra, V. Murat'ın kısa süren saltanatının arkasından II. Abdülhamit tahtta dır ve çok geçmeden mutlakiyetini ilân edecektir.

İşte bu yıllardadır ki, İmparatorluğun sınırları içinde de, «yeni» ile «eski»nin kavgası açıkça gündeme gelir: Devrini tamamlamış düşünceler ve biçimler vardır; «Avrupa fabrikalarının memleketimize döktüğü eşya karşısında çarşı ve pazarımız nasıl çöküyorsa, oradan gelen, getirilen fikir ve sanat karşısında eski edebiyat ve fikir de öylece çökecekti». «Eski»yi sürdürmek isteyenlere karşı «yeni»yi kabul ettirmek görevi, «Tanzimat kuşağı» dediğimiz aydınlar düşer önce.

Ne yapar bu aydınlar?

Bu aydınlarla edebiyat, Doğu kaynağından Batı kaynağına kesin bir dönüş yapar. Kafalar, din ve tasavvuf temalarından kurtulur, yeni bir insan anlayışının temeli atılır. Edebiyat, birkaç türün esiri olmaktan kurtulur; ve Batı edebiyatının hemen bütün türlerine açılır; edebiyatımızın tek boyutlu olmaktan çıkıp «çok boyutlu» bir nitelik kazanması Tanzimat edebiyatıyla olur. Bu aydınlar, toplumsal sorunların hemen hepsine eğilecek; İslâmlık öncesi Türk dünyasına da çevireceklerdir gözlerini. Bu aydınlar, «toplumsal yarar» ilkesinden

hareket ettikleri için, yüzünü bir azınlığa değil, halka çevirmiş, kendini ona okutmak, ona bir şeyler götürmek isteyen bir edebiyattır bu. Ve edebiyatçı politikadan soyutlanmış değildir; 1860'lı yılların önemli siyasal akımı olan Genç Osmanlılar'ın içinde, ünlü edebiyatçıların da bulunmasının bir anlamı vardır. Halka gitmek ve siyasal yaşamda da bir köklü değişikliği gerçekleştirmeyi hedef almak bakımından, Tanzimat edebiyatı, deyim yerindeyse, «bağlı» (engagé) bir edebiyattır; ve kendisinden sonra gelecek Servet-i Fünun edebiyatından bu bakımdan ayrılır. Servet-i Fünuncular, Edebiyat-ı Cedide, bir bakıma —ve kuşkusuz Abdülhamid'in koyu istibdadının da etkisiyle— politikadan arınmış bir «kaçış edebiyatı»dır.

Ama bu aydınların asıl yaptıkları, kültürümüze yeni bir nesir getirmiş olmalarıdır. Edebiyat tarihi-mizde sağlam, açık, gereksiz süslerden arınmış «cümle»nin kuruluşu ve onun ilk kez «noktalama işaretleri»yle donanması Tanzimat edebiyatıyla başlar.

Özetle, Tanzimat edebiyatı, kültürümüzün çağ-daşlaşması yolunda yeni ve önemli bir adımdır.

Bu aydınlar içinde çağına damgasını vuran kişi ise, Namık Kemal'dir.

Nedir yaptığı onun?

NAMIK KEMAL'İN KATKISI

Eski edebiyatımız, birkaç türün içinde sıkışıp kalmıştı; roman gibi, tiyatro gibi, gazetecilik gibi yeni biçimleri kültürümüze kazandıran Tanzimat

edebiyatçıları olur. Bu çeşitliliğe, sanatında, kendi kuşağı içinde en çok yer veren Namık Kemal'dir: Namık Kemal gazetecidir, romancıdır, tiyatro yazarıdır, tarihçidir, biyografi yazarıdır, eleştirmendir ve şairdir.

Yazıp yayınladıklarından oluşan kabarık bir liste var elimizde.

Kısa bir ömür için çok şey!

Önce, bütün bu eserlerin üzerine kurulu olduğu düşünce temelini belirtelim: Namık Kemal «özgürlükçü», «Osmanlıcı» ve «meşrutiyetçi»dir. Edebiyat, bu ülkülerin emrindedir ve öyle olduğu için de, ister istemez bir «toplumsal edebiyatçılık» olacaktır bu. Birçok türe birden el atma, kuru bir heves değil, yeni bir dünyanın propagandasında etkili olacağı içindir. Ama öte yandan bu dağılma, belli bir edebiyat türünün derinliğine inme olanağını ortadan kaldırır; belki zaman da yoktur onun için. O yüzden de, hemen bütün Tanzimat yazarlarında olduğu gibi, Namık Kemal için de, ortaya konanlar birer «başlangıç»tır. Bugün o eserlerin çoğunun okunmaz oluşunun altında yatan bu.

Yazarımızın bir «öncü» olduğunu unutmayalım!

Ama edebiyatta zaman en çok da onların aleyhine işler.

Namık Kemal deyince, önce bir şair gelir akla. Gençlik yıllarında, biçim ve içerik olarak eski şiirin üzerinde yürürken, Şinasi ile tanışıp asıl yolunu bulduğunda, o biçim yine sürer, ama içerik başkalaşır: Sanatçı iç durumlarından çok sosyal sonuçlara çevirmiştir yüzünü. Şiirleri içinde en ünlüleri —eskilerin hiç tanımadıkları— yeni konuları, yurt ve özgürlük aşkını şakırlar. Alınız *Vatan Kasidesi'*

ni. Kaside, Namık Kemal'e kadar, iktidar sahiplerine övgünün, yaranmanın aracıdır şiirde; kasideyi alıp «özgürlük»e adayan ilk kez o olmuştur.

Kaside, ama özgürlüğün övgüsü!

Edebiyatımızda eleştirinin ilk örneklerinden birini de yine bu vesileyle verir: Ziya Paşa, 1868'de yazdığı *Şiir ve İnşa* makalesiyle, eski edebiyat geleneğiyle hesaplaşır; divan edebiyatını ulusal olmamak, dilini bulamamak, doğallığını yitirip gereksiz söz sanatlarının içine düşmekle suçlar; ona göre, asıl dilimizle edebiyatımız halk kaynağına yönelmekle bulunacaktır. Ne var ki, Ziya Paşa bir kaç yıl sonra düzenleyeceği —*Harabat* adını verdiği— antolojinin başına, divan edebiyatını öven ve halk edebiyatını küçümseyen manzum bir önsöz ekleyince, Namık Kemal'in acı eleştirisiyle karşılaşır: *Tahrib-i Harabat*'ın (1886) yazılış nedeni budur.

İrfan Paşa'ya Mektup, eskiye karşı şiirde yeni özü savunan bir başka eleştiri eseridir onun.

Edebiyatımızda ilk roman bir çeviridir. İlk yerli roman ise, Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-i Talat ve Fitnat*'ı (1872). Yazar, görücü yoluyla evlenmelerin acı sonuçlarını anlatır eserinde. 1874'te Ahmet Mithat, *Hasan Mellah*'la ünlü roman dizisine başlar. Namık Kemal de, *İntibah*'ıyla bu yola katılır (1876); bir mirasyedinin ev dünyası dışındaki yaşamından bir facia çıkarır. Daha sonra, *Cezmi* (1880) ile tarihsel bir konuya el atacaktır romanda.

Bunların romantik eğilimde eserler olduğunu da belirtelim.

Yalnız Namık Kemal'in değil, bütün Tanzimat

romanının, romanımızın acemilik dönemi olduğunu da söylemeğe gerek var mı?

Tiyatro, hemen bütün Tanzimat yazarlarının gözde türüdür. Tiyatroyu, «hem göz hem kulağa seslenen» etkili bir tür olarak gören ve ondan «eğlence içinde eğitim, öğretim» görevi bekleyen Namık Kemal, toplumsal yarar ilkesinden kalkarak, elinden geldiğince bu türde de kalemini oynatmıştır. Ünlü *Vatan yahut Silistre*'sinin oynanması, Ebüzziya Tefvik'le çıkardığı *İbret* gazetesinin süresiz kapatılışıyla (1873) sonuçlanmaz yalnız; Ahmet Mithat'la, Ebüzziya Rodos'a, Namık Kemal de Magosa'ya sürülür. Magosa sürgünlüğünde *Zavallı Çocuk*'u (1873), *Akif Bey*'i (1874), *Gülnehal*'i (1875) yazacaktır; daha sonraki yıllarda *Kara Bela* ile —15 perdelik ve okunmak için yazılmış— *Celalettin Harzemşah*'ı katacaktır bu listeye.

Bu yorulmak bilmez kalem, biyografiler yazacak, İslâm ve Osmanlı tarihine eğilecektir.

Namık Kemal'in cesur bir gazeteci olduğunu da biliyoruz; kaleminin asıl kişiliğini ortaya koyduğu, sorunların üzerine asıl eğildiği alan, gazete sayfalarıdır. Onun, bizim için bugün de öğretici yanları bulunan gazeteciliği, ayrı bir çalışma konusu olacak denli önemlidir.

Namık Kemal, «İslâm Birliği»nden yanaydı ve «Osmanlı» idi. Ne var ki, o günkü koşulların zorladığı, İmparatorluğu dağılmaktan kurtarma yolundaki bir tavidir bu. Namık Kemal bir «meşrutiyetçi» idi: Meşrutiyetçi, yani anayasalı bir rejimden yana çıkma. O yılların gerçekliğinde meşrutiyetçi olmak, başlı başına «köktenci» bir tavidir. Ne var ki, bu düşünce, onun eserinde çağdaşların-

dan daha geniş bir anlam taşır; Ziya Paşa'da ve arkadaşlarında, yalnızca bir dilek olan bu yönetim biçimi, kötülüklerin az-çok önüne geçerek devlet işlerini düzeltmenin bir çaresi olarak görünen bu düşünce, Namık Kemal'de «insan hakları»yla kucaklaşır. Londra'da Ziya Paşa'yla beraber çıkardığı gazetenin adı olan *Hürriyet*, onun kafasında ve kaleminde böylesi zengin boyutlar içindedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın saptamasına biz de katılıyoruz: Namık Kemal, «Türkiye'de insan haklarının bayrağını ilk kaldıran adam»dır.

Bir başka şeyin de başlangıcıdır Namık Kemal: Gerçekten, bizde kültürde kimlik (identité) arayışının içine ilk kez giren bir aydınımızdır o. Bir yandan, Batıyı bütün görkemiyle kabul etmiştir, ne var ki, yoz bir öykünmeci değildir; nitekim, öte yandan, geçmişin İslâm temeline dayanan kimi kurumlarına yeni bir işlev kazandırmak ister; hatta İslâma karşı saldırıları göğüsleyip onu savunur. Örneğin, Ernest Renan'a karşı yazdığı —o ünlü— *Renan Müdafaaamesi* bunun bir örneğidir. Yüzünü yeniye ve ileriye çevirmiş, ama kökünden de kopmak istemiyen bir aydının tavrıdır bu. Türkiyeli aydının bugün de süren kimlik arayışı, elbette Namık Kemal'e öykünecek değil; ama Namık Kemal, böylesi bir arayışa ilk kez kalkmış bir aydın olarak, örnek olmakta devam edecek.

ÖZETLE

Niçin itiraf etmemeli? Namık Kemal'in eserleri, bugün aşılmış durumda; ne romanları zevk verebilir bize artık, ne de tiyatrosunu beğeniyle izleyebiliriz. Toplumların geçiş döneminde yer almış ya-

zarların yazgısıdır bu. Ama unutmayalım: Bütün bu eserler, yazıldıkları yıllarda, «yeni»nin «eski»ye karşı zafer kazanmasında büyük rol oynadılar.

İleriye doğru kavganın silahıydılar hepsi de.

Namık Kemal, bizim 200 yıla yaklaşan «Aydınlanma» hareketimizin doruk insanlarından biridir. Bu aydınlanmanın en büyük keşiflerinden biri de «özgürlük» düşüncesidir. Aydınlarımız, bu kelimeye her aşamada yeni bir içerik kazandırarak, onun kavgasını bugün de sürdürüyorlar ve yarınlara uzanan yolda daha da sürdürecekler. Namık Kemal'in 100 yıl sonra da güncel olmasının, heyecanla anılmasının, tek kelimeyle 100 yıl sonra da ayakta kalabilmesinin sırrı burada: Çünkü Namık Kemal, bu toplumun en yaşamsal davasının sesini ve bayrağını yükseltmiştir; 100 yıl önce o, bir «özgürlük şairi» idi, bugün de öyle.

Ve yarınlara giden yolda, özgürlüğün fethi adına kalkılmış o büyük yürüyüşte, Namık Kemal, yine aramızda ve önümüzdeki bayrak insanlardan biri olacaktır.

KAYNAKLAR

Ömer Faruk Akün, «Namık Kemal», İslâm Ansiklopedisi.

Niyazi Berkes Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara, 1973.

Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev. Metin Kırath), 2. bası, Ankara, 1984.

Rauf Mutluay, Türk Edebiyatı, 5. bası, İstanbul 1981.

Atilla Özkırımlı, «Namık Kemal», Türk Edebiyatı Ansiklopedisi.

Mustafa Nihat Özön, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1941.

Ahmet Hamdi Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 5. bası, İstanbul 1982.

Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 2. bası, İstanbul, 1979.

NERMİN MENEMENCİOĞLU
NAMIK KEMAL AVRUPA'DA

1865, Namık Kemal'in hayatında önemli bir yıldır. O yıl, Tasvir-i Efkâr'ın sahibi ve başyazarı olan Şinasi, Ali Paşa'nın öldürülmesi ile ilgili bir plânın açığa vurulması kuşkusu ile Paris'e kaçmadan önce, gazetesinin sorumluluğunu, iki buçuk yıldan beri o gazetenin yazarı olan genç Kemal'e devretmişti. Böylelikle Kemal, yirmi beş yaşında iken, koca bir gazeteyi istediği gibi idare etmeye başlamıştı.

Gene 1865 yılında kızı Feride dünyaya geldi. Ve haziran ayında Kemal ve beş arkadaşı, ünlü Belgrad ormanında bir gezi yaparak Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurdular.

Bu arkadaşların hepsi de varlıklı yüksek bürokratların çocukları idi. En devrimcileri Mehmet Bey, geleceğin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa'nın yeğeni idi. Suphi Paşa oğlu Ayetullah⁽¹⁾, ilk olarak Ce-

(1) Ayetullah için, bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt I, ss. 139-146.

miyetin örgütlerini sağlamakla görevlendirilmişti. Kayazade Reşat Bey ve Menapirzade Nuri Bey, Ter-cüme Odası'nda Kemal'in yakın arkadaşları idi. Refik Bey, sahibi olduğu Mir'at dergisinde Kemal'in yazılarını ilk olarak yayınlamıştı.

Cemiyet, çeşitli isimlerle biliniyor. İttifak-ı Hamiyet, Jeunes Turcs (Jeune Turquie), Turkistan'ın Erbabı Şebabı (Kemal'in bir yazısında taktığı isim) ve Yeni Osmanlılar⁽²⁾. Ebüzziya'ya göre, 245 üyesi vardı. Fakat belki bir o kadar kavrama dayanıyordu. Ancak, Mehmet Bey'in dışındakilerden hiç biri, meşrutiyetçi ve liberal vatanseverlikten öteye gitmiyordu.

Öyle ki, Mısır prensi Mustafa Fazıl Paşa, Belçika gazetesi *le Nord*'a ünlü mektubunda (5 Şubat 1867), Jeune Turquie'nin temsilcisi olarak şeref duyduğunu yazabiliyordu⁽³⁾.

Mustafa Fazıl'ın «bütün günahı kırk gün geç kalmaktı»⁽⁴⁾. Hidiv İsmail'den kırk gün sonra, İbrahim Paşa'nın başka bir haremi, Ülfet Hanım'dan doğmuştu. İsmail, Mısır valisi iken, Mısır Hidivi oldu; ve çok hırslı olduğu için, hidivliğin kardeşine değil, oğluna geçmesini istedi. Ağabeyi kadar hırslı olan Mustafa Fazıl Mısır tahtına geçemiyeceğini anlayınca (27 Mayıs 1867 fermanı), İstanbul'da şöhret yapmak istedi. Zaten genç yaşta yüksek mevkilere geçmişti. Fakat Fuat Paşa ile geçinemi-

(2) Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, Cilt I, s. 318.

(3) Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, s. 201; Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, s. 35.

(4) Kuntay, *aynı*, I, s. 313.

yordu, ve nihayet Nisan 1866'da Paris'e göçmek zoru-
runda kaldı.

Boulevard Malesherbes'de şahane bir daireye yerleşen Mustafa Fazıl, dönüşün yolunu hazırlamaya başladı. Ocak 1867'de *Journal des Débats*'da yayınlanan bir yazıya göre bu, genç meşrutiyetçilerin (Jeune Turquie) başına geçmek ve Padişah'a bir takım reformlar teklif etmek demektir. Az sonra da, *le Nord*'un bazı eleştirilerine cevap olarak yazdığı mektup İstanbul'u alt üst edecekti.

Tasvir-i Efkâr, Namık Kemal'in elinde, giderek Yeni Osmanlıların organı oluyordu. Öteden beri, hükûmet, fazla ileri gidenlere karşı başkentten uzaklaştırmak yöntemini uygulamıştı. Önce gazete-yi kapattı, sonra Kemal'i Erzurum vali muavinliğine atadı. Kemal memleketin öbür ucuna gitmeyi elinden geldiği kadar —ve aldığı bir çok uyarıya rağmen— uzattı.

Derken, Nisan ayında, Mustafa Fazıl'ın İstanbul'da adamı olan Sakakini yolu ile bir dâvet geldi: Paris'e gitmek, orada gazete çalışmalarına devam etmek.

Sakakini ile buluşmak için M. Giampietri'nin başyazarı olduğu *Courrier d'Orient* gazetesinin idarehanesine gittiği zaman baktı ki, kendisinden epeyi daha yaşlı olan Ziya Bey'e (Paşa) de aynı teklif yapılmıştı; yanlarına bir gazetenin çıkması için istedikleri kimseleri çağırabilirlerdi. Derhal kabul ettiler.

M. Giampietri ve Üçüncü Napoleon'un elçisi M. Nicolas-Prosper Bourée'nin yardımı ile her şey hazırlandı. 17 Mayıs 1867 günü Mesina'ya hareket eden *le Bosphore* vapuru ile gizlice yola çıktılar. Ali

Suavi ile Agöh Efendi onlardan önce Mesina'ya varmıştı. Hep birden Marsilya kentine ve oradan tren ile Paris'e, doğru Boulevard Malesherbes'e gittiler. Mustafa Fazıl Paşa onları karşıladı. Şinasi, Rue Pepinnière'e yerleşmişti, onlara da aynı sokağın 4 numarasında kalacak yer buldu.

Bir kaç Yeni Osmanlı daha Paris'de toplandı; ve sefaret kâtibi Kânipaşazade Rıfat Bey de onlara katıldı. Ama tam o sırada, Sultan Abdülaziz'in, 30 Haziran'dan 10 Temmuz'a kadar Paris'e resmî bir ziyaret yapacağı duyuldu. Fransız hükûmeti, Yeni Osmanlıların o günlerde Fransız topraklarında bulunmalarını istedi. İşte Namık Kemal'in —Ziya Bey, Ali Suavi ve Agâh Efendi ile birlikte— Londra'ya ilk geçişi böyle oldu. Bir süre, çok merkezî olan Lower Regent Street'in 13 numarasında kaldılar. İngilizler, Fransız devriminden kaçanları kabul etmişlerdi; Yeni Osmanlıları da kabul ettiler. Gerçi Abdülaziz, Üçüncü Napoleon'dan sonra Victoria'yı da ziyaret edecekti. Ama onlara göre bu bir engel değildi.

Padişah'ın ziyaretinden önce Londra'dan uzaklaşan Ziya Bey oldu. Halka açık bir tören esnasında Crystal Palace'i gezerken kalabalıkta üç fesli gören Padişah'ın yanındaki Fuat Paşa'ya, «Bunlar kim?» diye sorduğunu tarih yazıyor.

Padişah gittikten sonra Yeni Osmanlılar tekrar Paris'e döndüler. 10 Ağustos 1867 günü Mustafa Fazıl'ın evinde bir toplantı yaptılar. Suavi'nin Londra'da *Muhbir*'i çıkarması kararlaştırıldı. Mustafa Fazıl, Ziya Bey'e, yazı işleri için 250.000 franklık bir fon ayırdı. Rıfat Bey'den başkalarını da maaşa bağladı.

Bir kaç gün sonra, Kemal'i Baden Baden'e davet ederek İstanbul'a döneceğini bildirdi. 12 Eylül günü Paris'ten ayrıldı. Meşrutiyeti, sadrazamlığı ümid ediyordu.

Muhbir'in ilk sayılarından kuşkulanan Kemal, bir kaç kez Londra'ya gidip gelip Suavi'yi yola getirmeye çalıştı. Suavi, meşrutiyetçi değil, softa İslamcı idi ve giderek gazetesindeki yazılar daha hırçın, daha şiddetli oluyordu. Nihayet, Mustafa Fazıl, *Muhbir*'in parasını kesti ve Kemal ile Ziya'dan Londra'da başka bir gazete çıkarmalarını istedi.

Böylelikle, Yeni Osmanlıların merkezi Londra'ya taşındı. Matbaası Soho'da Rupert Street, 3 numarada olan *Hürriyet* çıkmaya başladı. Kemal, Charlotte Street'e yakın 15 Fitzroy Square'de bir daire tuttu. Reşat Bey'e yazdığı bir mektupta diyor ki: «Apartmanım gayet nefis; bir âlâ salonu, üç nefis yatak odası, bir mutfak var. Ayda yüz on frank. Lakin döşemesi bizim sahibenin. Görsen hayran olursun. Kibar olduk gitti. Bizim druva derisi hayliden hayli ilerledi. Yani ekonomiyi yarı ettik evladım» (5).

Druva dersi dediği hukuk derslerini Mr. A. Fanton'dan alıyordu. Bu zat evli idi ve iki küçük kızı vardı. Evine sık sık giden Kemal orada bir kaç kişi ile tanıştı. Bunlar arasında Victoria zamanı ünlü ressam ve gezginlerden Holman Hunt de vardı.

Daha sonraları, Midilli'de iken (23 Şubat 1877) Abdülhak Hamid'e yazdığı gibi, «Benim de vaktiy-

(5) Mektubun aslı Nermin Menemencioğlu'ndadır.

le bir nedime-i vicdanım vardı. Champs Elysées'de değilse, Hyde Park'da gezerdik...» (6).

Kimdi, bu «nedime-i vicdan»? Bilmiyoruz. Aynı mektup şöyle devam ediyor: «Nedime-i vicdan filan nazar-ı hayâl önünde gezine dursun, gözümüze gerçekten görünen bir de mader-i vatan var.» Her halde bu serüven pek ileriye gitmemiştir ki, Kemal babasına Londra hakkında şunları yazıyor: «Londra incirin bahçesi. Dolu dolu. Fakat iptizali cihetiyle şayan rağbet değil. Yahut bana göre öyle. Geldiğimiz vakit arkadaşlardan sorar öğrenirsiniz ya! Melek gibi geçindim. Çok ismetli, çok sebatlı herif mişim» (7).

Hürriyet'in ilk sayısı 29 Haziran 1868 günü çıktı. Reşat Bey ilk dört sayının başyazarı idi. Beşinci sayıdan başlayarak Kemal, Ziya Bey'in yardımı ile, başyazar görevini gördü. Mustafa Fazıl *Hürriyet*'ten pek memnun değildi. Ağustos ortalarında Kemal babasına Paşa'nın tehditlerinden şikâyet ediyordu: *Hürriyet*'in tatiline ise, nasıl muktedir olayım? Bir defa girilen işten çıkılabilir mi? Yalnız İstanbul'da yirmi beş kişiye yazdım, havadis istedim... Ben zaten buraya gazete çıkarmaya geldim» (8).

Zorluklara karşı Kemal *Hürriyet*'in yayını sürdürdü. Hatta *Hürriyet*'e Bâbîâli'den şaşılabacak bir teklif geldi: eğer eleştirilerini azaltırsa, hükûmet 2000 sayıya abone olacaktı!

Kemal ile Ziya anlaştıkça *Hürriyet* muhalefet

(6) Feyziye Abdullah Tansel, *Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hamid*, ss. 65-66.

(7) Kuntay, aynı, I, s. 538.

(8) Kuntay, aynı, I, s. 494.

gazetesi olarak devam etti. Fakat, Hidiv İsmail, Süveş Kanalı'nın açılışı zamanında gazeteyi satın almak istedi. Kemal razı olmadı; Ziya, Hidivden para kabul ederek Ali Paşa'ya karşı yazıları çoğaltmak istedi. 6 Eylül 1869'da Kemal görevinden istifa etti. Ziya, başyazar olarak yalnız kaldı. O da, Ali Paşa'nın İngiliz hükûmetine protestosu üzerine, mahkemeye düşmekten korkarak Şubat ayında Londra'dan ayrıldı.

Kemal, daha birkaç ay Londra'da kaldı. Kur'an'ın özel bir baskısını üzerine almıştı. Temmuz ayında, Fransız-Alman Savaşı başlayınca, Belçika'ya geçti. Türkiye'ye —hiç bir ceza görmeden— dönmesi hakkında birkaç mektup aldı. Nihayet, Mustafa Fazıl'ın damadı ve Viyana büyük elçisi Halil Şerif Paşa'dan bir mektup alınca, Viyana'ya uğrayarak İstanbul'a dönmeyi kararlaştırdı. 22 Kasım 1870 günü, onu Sirkeci istasyonunda karşılayanlar arasında, Türkiye'den ayrıldıktan sonra dünyaya gelen küçük oğlu Ali Ekrem de vardı.

Londra izlenimlerini unutmadı. Daha sonraları yayınladığı «Terakki» yazısında (*İbret* gazetesi, No. 45, Teşrinisani 1872) bu izlenimleri dile getirdi. Tek bir cümle ile: «Londra'ya enmuzeçi âlem denilse mubalaga değildir»⁽⁹⁾.

(9) Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, s. 176.

IRÈNE MELIKOFF

NAMIK KEMAL'İN BEKTAŞİLİĞİ VE MASONLUĞU

Hangi ÷lkede olursa olsun, b÷t÷n k÷lt÷rel gelişim hareketleri içinde, edebiyat, hep ön plânda gelen bir rol oynamıştır; fikir hareketlerinin ilk saflarında yer alan yazarlar, yeni akımların sözcüleri olmuşlardır. Türkiye için de doğrudur bu. Türkiye'de, ÷lkenin sosyal ve k÷lt÷rel gelişmesinde bir rol oynamış yazarlar arasında, Namık Kemal, en önemli kişi olarak gör÷lm÷şt÷r; modern Türk edebiyatının babası diye bakılır ona. Namık Kemal, Avrupa'dan gelen türleri ilk kez uygulayan ve bir edebî yenilik gereksinmesini duyan insan olsa da, içinde doğduğu manevî dünyaya derinden derine bağılı kaldı yine de; yani, Osmanlı yurduna sadakatini sürdürdü hep. Manevî bakımdan kendisini Sufî tarikatlar dünyasına bağlayan göbek bağıni hiçbir zaman koparmadı; tarikatlar arasında en çok Türk olanına, kaynaklarını halk tabakalarından, Türklerin Anadolu'ya girişlerinin ilk yüzyılların-

dan alan Bektaşîliğe bağlılığını özellikle belirtmeli.

Sufiliğe doğru eğilimler, ailesinde daha önceden vardı. Gerçekten, Namık Kemal, bir Bektaşî ailede dünyaya geldi⁽¹⁾. Bektaşîliğini, büyük bir olasılıkla ailesine, ana tarafından borçlu; çünkü, Namık Kemal, hayatının ilk 19 yılını —böylece yetiştirme dönemini— annesinin babası Abdüllâtif Paşa'nın yanında geçirdi.

Abdüllâtif Paşa, valiydi. Namık Kemal'in soy-lu, ama varını-yoğunu yitirmiş bir aileden olan babası Mustafa Asım Bey, kayınpederine bağımlı bir halde yaşıyordu⁽²⁾. Böylece, genç Namık Kemal'in eğitimini yönlendiren Abdüllâtif Paşa olmuştur. Namık Kemal, ilk şiir deneyimlerini bu dönemde yaptı.

Abdüllâtif Paşa'nın yönetiminde Farsça ve Arapça öğrendi ve Osmanlı tarihi ile tanıştı. Bundan şu sonuca varabiliriz: Kemal, genç yaşından başlayarak entellektüel gelişmesine damgasını vurmuş olan Bektaşî etkisini ailesinde ana tarafına borçludur.

1885'de, Namık Kemal henüz 15 yaşındayken, Abdüllâtif Paşa, Kars'tan sonra Sofya'ya kayma-

1. Bkz. Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought — A Study in the Modernisation of Turkish Political Ideas*, Princeton University Press, Princeton 1962, s. 285, 288.
2. Sultan II. Abdülhamit'in zamanında, sarayda bir ara müneccimbaşı olan Mustafa Asım Bey (ölümü 1900), 1733'te, geleceğin Nadir Şah'ına karşı bir savaşta vurulan Veziriâzam Topal Osman Paşa'dan geliyor. Babası Şemseddin Bey (ölümü 1825), III. Selim'in başmâbeyincisi idi ve bu sultan tahttan indirildiğinde mallarına elkonulmuştu. Bkz. *İslam Ansiklopedisi*'nde, Ömer Faruk Akün'ün «Namık Kemal» adlı makalesi.

kam tayin edildi. Namık Kemal, ilk şiir denemelerine işte bu Sofya'da başladı. Gençliğinin şiir defterlerinde, klasik İran ve Arap yazarlarının etkisinde yazılmış *gazeller* ve *nazireler* bulunuyor; bunlar arasında, özellikle hayli çok sayıda *Kerbelâ mersiyesi*, yani Kerbelâ şehitlerine dökülen gözyaşlarını dile getiren şiirler de var. Bu bir şiir türüdür ki, İran edebiyatında pek gelişmiştir; ancak, Türk edebiyatı da ondan geri kalmış değildir; nitekim, en güzel Kerbelâ mersiyesi Fuzulî'nindir, onun şaheserlerinden biri olan *Hadikatüssuada* (Mutluğa Ermişlerin Bahçesi), haksız ve zalimce öldürülmüş Kerbelâ şehitlerine duyulan acıları dile getirir. Kerbelâ Mersiyelerinin dışında, Namık Kemal'in şiir defterlerinde, Ali aşkıyla dolup taştan mısralar görülüyor: Örneğin Şahımdır Ali; ayrıca Eşref Paşa'nın *Aleviyiz* diye başlayan bir gazeline nazire⁽³⁾.

Liberal, hoşgörücü ve herkesçe benimsenmiş töre ve inançlar karşısında bağımsız düşünceleriyle tanınmış olan Bektaşî tarikatı, ezilmişleri desteklemesi dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğunda entelektüel yaşamı etkilemiştir; ve bu destek, şiir ve müzik olarak, sanatsal biçimlerde kendini göstermiştir.

Bu ezilmişler topluluğunun, her şeyden önce mistik ve dinsel bir niteliği vardı; çünkü bu topluluk, vaktiyle Kerbelâ ovasında katledilmiş olan şehitlere dökülen gözyaşlarından doğmuştu; ancak, daha sonraları, bu dinsel hak davası siyasal bir renk kazandı ve şehitler, her türden adaletsizlik ve

3. Bkz. Şerif Mardin, a.g.e., s. 285, not 7; *İslam Ansiklopedisi*, «Namık Kemal», s. 55-56, 65.

baskıyla karşılaşan herkes için bir simge haline geldi.

Namık Kemal, böylece, çocukluğundan başlayarak, bu düşüncelere hazırlanmıştı. Avrupa'nın etkisi altında tanımayı öğrendiği liberal, hoşgörülükçü, çeşitli ırk ve sosyal sınıflar arasında eşitliği dile getiren ülküler, böylece onda yalnız uygun değil, aynı zamanda daha önceden iyice hazırlanmış bir zemin buldu.

Öte yandan, Bektaşiler, 1826'dan beri gizliliğe itildikleri için, Masonlar nezdinde bir destek buldular. Masonlar aynı ülküyü paylaşıyorlardı: Yani liberalizm, hoşgörülük, herkesce benimsenmiş töre ve inançlar karşısında bağımsızlık (non-conformisme) ve ruhbana karşı oluş⁽⁴⁾.

Bektaşî tarikatı, öteki Türk tarikatleri içinde, halka en yakın olanıydı; çünkü, mensuplarının büyük çoğunluğu, okur-yazarlığı olmayan halk kitlelerinden geliyordu. Aynı zamanda, bütün tarikatlar içinde en fazla «Türk» olanıydı; çünkü, törenleri sırasında yalnız Türkçe kullanılıyordu. Öte yandan, pek zengin şiiri, müziği ve şarkılarıyla, kültürel yaşama da katılıyordu özellikle. Bektaşî edebiyatı, halk edebiyatının önemli bir dalını oluşturur ve bu yanıyla da, Türk edebiyatının yenileşmesinde büyük rol oynamıştır. İnanışlarının hak mezhep dışı (heterodoxe) bir nitelik taşımasından dolayı koğuşturulup zulme uğrayan Bektaşiler, bunun da etkisiyle, temelde liberal düşüncelere yatkın idiler. Kentsel merkezlerin Bektaşî tekkelerinin, bu öncü düşünceleri, müzikte, şarkıda ve şiirdeki

4. Bkz. Irène Mèlikoff, *L'Ordre des Bektachis après 1826*, Turcica, tome XV, 1983, s. 155-178.

kültürel zenginliklerinden dolayı, mensupları arasında liberal aydınlar vardı; bu aydınlar, Osmanlı reform hareketinde, Masonluğun Avrupa'da Aydınlıklar yüzyılında oynadığı role benzer bir rol oynadılar⁽⁵⁾.

Masonluk, Türkiye'de, XVIII. yüzyıldan başlayarak, Avrupa'da ortaya çıkışından pek az sonra biliniyordu; hareket, özellikle Mustafa Reşit Paşa döneminde önem kazanır. Fransa'da birçok kez elçi olarak görev yapmış olan Mustafa Reşit Paşa, İngiltere'de, yakın dostu ve daha sonra Babıâli nezdinde elçi olacak olan Lord Stratford Cuning ile beraber mason olmuştu.

Kırım savaşı sırasında, masonluk Türkiye'de genişleyip yaygınlaştı. İngiliz ve Fransız localarının arttığını görüyoruz. İstanbul masonları, bir Fransız locası kurmak için, Fransa Maşrik-ı Azam'ı (Büyük Doğu/Grand Orient) ile temas kurarlar; loca, bu kuruluşa bağlı olacaktı. Böylece, 1858'de Boğaziçi Yıldızı doğar; arkasından da, 23 Mart 1863'de Doğu Birliği. 1865'de bu loca, kapılarını müslümanlara da açar ve Türkçe toplantılar yapar. Üyeleri arasında, siyasal ve dinsel birinci derecede şahsiyetler görüyoruz; seçkin Osmanlı aydınları, bu locada alabildiğine temsil edilmektedir⁽⁶⁾.

Bektaşilerin Masonlukla yakınlık kurlmaları

-
5. Bkz. E.E. Ramsaur, *The Young Turks, Prelude to the Revolution of 1908*, Beirut 1965 (1. bs., Princeton University Press, Princeton 1956), s. 109-113.
 6. Bkz. Paul Dumont, *La Turquie dans les Archives du Grand Orient de France: Les Loges Maçonniques d'obédience Française à İstanbul du milieu du XIX ème siècle à la veille de la Première Guerre Mondiale, Economie et Société dans l'Empire Ottoman* (Colloques

da —bir olasılıkla— bu sıralardadır; ancak, bu konuda eğilim, bu tarihten çok daha önce, kuşkusuz 1839'da Tanzimat'ın ilânından sonra başlamış görünüyor, ya da bu eğilim —belki— daha da önce, Bektaşiler koğuşturulup zulme uğradıkları ve kendilerine kapılarını açarak bir ocak bekledikleri günlerde başlamıştır. Üyeleri, entellektüel ve liberal seçkinler arasından gelen Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğunda, vaktiyle masonluğun XVIII. yüzyılda Avrupa'da oynadığı role benzer bir rol oynamıştır.

Ancak, burada söz konusu olan Bektaşiler, doğaldır ki kentlerdeki Bektaşiler olup, köylerde Alevi adıyla anılan Bektaşiler değildir. Her iki grup arasında, gitgide derinleşecek ve kaynağı da sosyal olan bir bölünme olacaktır.

1867'den 1869'a kadar, müslümanların, gitgide artan sayıda Doğu Birliği'ne girdiğini görüyoruz. O sıralarda loca başkanı üstad Louis Amiabile'dir ve Mısırlı prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından da desteklenmektedir⁽⁷⁾. Bir başka Mısırlı prens, Mustafa Fazıl Paşa'nın akrabası Said Halim Paşa, *Şura-yı Al-i Osmanî* adıyla Osmanlı locasını kurdu; bu loca, Maşrık-ı Azam'a bağlıydı. Prens Mustafa Fazıl Paşa, Doğu Birliğini terk ederek Şura-yı Al-i Osmanî'ye girdi ve arkasından da önemli sayıda Mısırlı bir üye gurubunu sürükledi. Prens Said Halim Paşa, bu locanın birinci başkanı oldu ve, aynı locada, Mustafa Fazıl Paşa da önde gelen bir rol oynadı⁽⁸⁾. Öte yandan, Mustafa Fazıl

Internationaux du CNRS) adlı eserde, Paris 1983, s. 171-201.

7. Bkz. Paul Dumont, a.g.e., s. 178-183.

8. Bkz. Meydan/Larousse, Hayrullah Örs ile Reyhan Erben'in yazdıkları «Masonluk» makalesi, s. 435.

Paşa Namık Kemal'e pek bağlıydı ve ona Avrupa'da bulunduğu sırada yardım etmişti.

Bununla beraber, Namık Kemal'e, bu locada değil, *I Proodos* (İlerleme) adını taşıyan bir Yunan locasında rastlıyoruz. Bu Yunan locası, Maşrık-ı Azân'ın Yüksek Kurulunun verdiği yetki sayesinde, 28 Ocak 1868'de İstanbul'da kurulmuştu. Birinci başkanı Alexandre Ismyrides oldu; ancak 31 Aralık 1870'de başkanlık Cleanthi Scalieri'ye geçti ve onun zamanındadır ki, loca büyük bir gelişme içine girdi. Çoğu Yunanlı olan Hristiyanların yanı sıra, sarayda ve devlette büyük makam sahibi pek önemli Müslüman şahsiyetler de görüyoruz bu locada. Locanın yerleşmesine göz kulak olan Louis Amiabile gibi, Cleanthi Scalieri de, İmparatorlukta çeşitli milletlerin aynı çatı altında kardeşçe bir arada yaşamalarından yanaydı. Doğu Birliği'nde olduğu gibi, toplantılara Türkçeyi o da soktu. 1872 Ekim'inde bu locada, 19'u Türk olan 68 üye bulunuyordu. Türkler arasında okuduğumuz bir ad da şu: «Kemal, Mehmed Namık, edebiyatçı» (9).

Ne var ki, 20 Ekim 1872'de, bu listeye, pek önemli bir yeni üye eklenir: Sultan Abdülmecid'in büyük oğlu Prens Murat'tır bu ve Louis Amiabile'nin evinde, alabildiğine gizlilik içinde masonluğa girmiştir. Aynı yılın 8 Aralık toplantısında, Prens, 2 ve 3'üncü sembolik dereceleri aldı. Kısa bir süre sonra, kardeşleri Nureddin ve Kemalettin Efendiler de bu locaya kabul edildiler.

9. Bkz. Constantin Svolopoulos, *L'Initiation de Mourad V à la Franc-Maçonnerie par cl. Scalieri: aux origines du Mouvement Liberal en Turquie*, *Balkan Studies* içinde, Vol. 21, n. 2, 1980, p. 441-457. Ayrıca bkz. Paul Dumont, a.g.e., s. 188-194.

Prens Murad'ın, Scalieri ile dostluk ilişkileri vardı. Öyle olduğu içindir ki, 1876'da, V. Murat, akıl hastalığı gerekçesiyle tahttan uzaklaştırılıp da II. Abdülhamit mutlakiyetini kurmaya başladığında, bu dostluk ilişkisi Scalieri'nin düşüşüne yol açtı. Masonluk gibi liberal bir kuruluşa bağlı olmak, otoriter ve otokrat bir rejimde, hem tahttan düşen sultan, hem Cleanthi Scalieri, hem de her ikisiyle dostluk ilişkisi olan Namık Kemal için tehlikeli bulunuyordu.

Masonluğa girdiği aynı yıl, Prens Murat, Namık Kemal'in girişimi üzerine, Mithat Paşa'yla temas kurdu. Prens, böylece locadaki üyeler arasında en samimi yardımcılarından kimi insanları buluyordu. Daha sonra, Abdülhamid, Murad'ı, Scalieri ve onun aralarında Namık Kemal'in de bulunduğu yakın arkadaşlarıyla birlikte hükümete karşı komplo kurmakla itham edecektir⁽¹⁰⁾.

Masonluğun güttüğü ülkü, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde tanımlandı: Yani, ırkı ya da dini ne olursa olsun, bütün insanların özgürlüğü ve hukuk bakımından eşitliği. Mason locaları, bu hakların korunmasına çalışıyor ve İmparatorluğun çeşitli milletleri arasında anlaşmanın sürdürülmesine gayret ediyorlardı. İşte, I Proodos'un 28 Mart 1868'de kuruluş toplantısı tutanağının bize öğrettiği; o tutanakta şöyle deniyor: «Batıl itikatlarla mücadele, siyasal ve dinsel görüş farklılıklarından doğan kinlerin yatıştırılması, insanları kardeşliğin çözülmez bağlarıyla birleştirmek; önerdiğimiz amaç budur»⁽¹¹⁾.

10. Bkz. Constantin Svolopoulos, a.g.e.

11. Paul Dumont, a.g.e., s. 189.

Namık Kemal'in, uğrunda bütün yaşamını feda ettiği özlem ve ülkülere öylesine uygun bir amaç taşıyan bir harekete katılmasında, şaşılacak bir şey yoktur.

Bununla beraber, şu noktayı saptamak da ilginç: Namık Kemal, masonluğa hiç kuşkusuz Avrupa'da bulunduğu sırada girmişti. Ancak, bir Fransız locası değil, Maşrik-ı Azam'a bağlı bir Yunan locası idi bu. Göze ilk çarpan nokta da şu: İngiliz masonluğuna girmiş Mustafa Reşit Paşa, Midhat Paşa ya da Prens Mustafa Fazıl Paşa gibi ünlü Türk masonlarının tersine, Namık Kemal, Fransız Maşrik-ı Azam'ına bağlı bir locaya girdi. Bu, bizi şu varsayıma götürüyor: Namık Kemal, Fransa'da bulunduğu sırada masonluğa girmiş olmalı⁽¹²⁾. Dikkati çeken bir ikinci nokta da şu: Namık Kemal, İstanbul'a döndükten sonra, bir Yunan locasında yeniden görülüyor. Belki Cleanthi Scalieri ile olan dostluk ilişkileri, bunda rol oynamıştır; bununla beraber, bu seçim, Namık Kemal'in düşüncelerine uygun görünüyor. Gerçekten, Batı'ya olan hayranlığına ve Osmanlı İmparatorluğunu modernleştirmeye çalışanlara sağladığı desteğe rağmen, şunun farkındaydı: Batı'nın girişi, İmparatorluğu Avrupa'ya bağımlı bir devlet haline düşürecekti. İlerleme ve reform arzusuna rağmen, Namık Kemal, bir bütün olarak Osmanlı yurduna derinden derine bağlı idi. Ülküsü, bir modern devletti; ama bu devlet, İslam gelenekleri içinde olumlu ne ki var koruyacaktı; Doğulu kalacaktı bu devlet; Müslümanları olduğu kadar Hristiyanları da içine alan

12. Türkiye'yi 17 Mayıs 1867'de terkeden Namık Kemal, İstanbul'a 24 Kasım 1870'te dönmüştür.

bir Osmanlı yurdu olacaktı ve bütün bunlardan dolayı, istilâcı Batı'ya karşı bir denge sağlayabilecekti⁽¹³⁾.

Böylece, eğitiminin bir parçası olan dinsel ve sufi temel, Namık Kemal'in bütün yaşamı boyunca kendini hissettirmiştir. Gençlik mısralarında dile getirdiği ilk Bektaşî heyecanları, ruhunun derinliğinde, atalarının dinine kendini hep bağlı yapıp çıkmıştır. Namık Kemal'in ülküsü, Bektaşî geleneğinin öğrettiği hemcinsine sevgi, hoşgörü ve gönül yüceliği idi; ilerleme ve modernizm arzusuna rağmen, kökenine hep bağlı kaldı o.

13. Bkz. Dimitri Kitsikis, *L'Empire Ottoman*, Paris 1985 (P.U.F., Coll. *Que Sais-je?*), s. 116-117.

GAZETECİ OLARAK NAMIK KEMAL

Büyük Türk yazarı Namık Kemal, ölümünün 100. yıldönümünde, bugün «klasik» gibi görünüyor. Bunun anlamı şu: Ondan bilinen, sadece, çoğu kez okul kitaplarının sayfalarına hapsolmuş birkaç «seçme parça»; onu saygıyla donatanlar ise, tıpkı soğuk bir mermer heykele yapılan —tutkudan yoksun— bir tapınış içindeler. Bir edebiyatçı için, ne kadar önemli olursa olsun, bir milletin edebiyat tarihinde bir bölüm haline gelmek, bir parça ölmek demek. Öylesine saygı duyulan, öylesine dillerde dolaşan, ama öylesine az okunan Namık Kemal, böylesi bir ölümü nereden bilebilirdi ki?

Kuşkusuz, esef duyulacak bir olay bu. Ancak Namık Kemal, yazdıklarının ve edebî görüşlerinin eskimesinden dolayı, belli bir ölçüde antolojilere ve ders kitaplarına atılmış da olsa, bugün yine de alabildiğine güncel bir yazar. Nesiyle? Bir yüzyılı aşkın bir süre önce savunduğu cesur düşünceleri-

le, toplumda aydının rolü hakkındaki militan anlayışıyla, geleceğe doğru ısrarlı bakışıyla! Bugünkü Türkiye’de, edebiyatçılar, aynı kuşkuyla, aynı tehditlerle, aynı yasaklamalarla yüzyüzeler; bu da onların onuru!

Bu güncellik, Namık Kemal’in gazeteci olarak faaliyetine bakıldığında daha da göze çarpıyor. Gerçekten, bu pek üretken yazar, dikkatleri çeken bir şair, Türkiye’de modern roman ve tiyatronun öncülerinden biri de olsa, özellikle bir gazete yazarı olarak dikkat topluyor. Türk gazeteciliğinin temelini atmada emeği geçmiş, kavgacı, sorular soran, gözüpek bir gazeteciliği başlatmış olan bir insana, bugünkü Türk basını çok şey borçludur. Namık Kemal’in roman ve tiyatro oyunları, devrimiz okuyucularının zevki gözönünde tutulursa, ister istemez üstleri toz bağlıyacak cinstendir. Ama makaleleri tamamiyle farklı durumdadır: Onların dilinde hafif düzeltmeler yapınız, kimi fazlalıkları atınız, bugünün bir gazetesinde sütunlarda rahatlıkla yer alabilir.

*
**

Namık Kemal’in gazetecilik mesleği, bir on yıllık zamana yayılıyor ve 1863 ile 1873 arasındaki yılları kapsıyor: 1863 onun, Şinasi’nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr*’a ilk yazılarını yazdığı yıldır; 1873 ise, *İbret* gazetesinin kapatılışı ve başlıca yazarlarından biri olarak sürgüne gönderildiği yıldır. Bu on yıllık süre boyunca, Namık Kemal, pek önemli siyasal, iktisadî ve sosyal olaylara tanık oldu; bütün bunlar, onun dünyaya bakışını da besleyip durdu. Osmanlı

İmparatorluğunda, 1839 tarihli Gülhane *Hatt-ı Şerifi*'yle girişilen reformlar, eski kurumsal çerçeveleri yavaş yavaş çatırdatıyordu; ve doğum sancıları içinde, yeni Türkiye'nin temellerinin atıldığını görmek, daha o yıllardan mümkündü. Neydi o temeller? İktisadî gelişmeye duyulan büyük ilgi; laik bir eğitimin erdemlerine gitgide daha büyük bir istekle inanış; kurumların demokratikleşmesi konusunda karşı konulmaz bir özlem; Batı uygarlığı modeliyle gözlerin büyülenişi. Dışarıda ise, sanayi devrimi ve kapitalizmin açılıp serpilmesi ile, dünya, bir dönüm noktasına yaklaşıyordu: İtalya ve Almanya, ulusal birliklerini kurmaya doğru gidiyorlardı; 1848 Devriminden çıkmış Fransa, İkinci İmparatorluğun şatafatı içinde, komün hareketindeki yırtılışa hazırlanıyordu; Birleşik-Devletler, iç savaşın silahlı ve ideolojik çatışmalarından henüz yakasını sıyırmıştı; II'nci Alexandre'in Rusya'sı, liberalizmle baskı arasında sallanıp duruyordu; büyük sömürgeci güçlerin iştahlarını tatmine ayrılmış Asya ve Afrika'daki ülkeler, boyun eğmenin talimini yapmaya kalkarken, şurada ya da burada, direnişi öğrenmeğe de başlıyorlardı.

Hareket içindeki böylesi bir dünyayla bağlarını kurmuş olarak, zafer kazanmış bir uygarlığın bütün sorularının ve bütün gururlarının da taşıyıcısı olarak, Namık Kemal'in gazetecilik üretkenliği, bu on yıllık süre boyunca, büyük boyutlara erişecektir. Kemal'in yazılarının tam bir bibliyografyasına sahip değiliz; sayıları bakımından sadece tahminlerde bulunabiliyoruz. *İbret* gazetesinin başyazarı, en cömert tahminlere göre, bir 2000 kadar yazı yazmış durumda. Bir olasılıkla bu rakam en azından yarıya inebilir. Ama, öyle de olsa, Namık Kemal,

zamanının üretken gazete yazarlarından biri olarak belirginleşiyor.

İbret gazetesi, 1871-1873 yıllarında, bu doğurgan nesrin çiçekliği oldu. Ancak, Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'ından *İbret*'e kadar, Namık Kemal'in yolu, bir on kadar başka gazeteden geçti; bütün bu gazeteler de, her biri kendine göre, Türkiye'de bağımsız ve eleştirici düşüncenin temellerini atmada yardımcı olmuşlardır. Bu hareketli yolculukta, en çok dikkate değer olay, Namık Kemal'in, 60'lı yılların sonuna doğru, Ziya Paşa ve başkalarının da eşliğinde, Londra'da yayınlanan *Hürriyet* gazetesine katılışı oldu. Burada, sürgün diyarında, tartışmacı aydın, İmparatorluk hükûmetinin kendisine ve bütün öteki Genç Osmanlılara karşı giriştiği baskılardan kurtulmuş olarak, silahlarını silip parlatmak fırsatını buldu. Neydi buldukları? Tamamiyle duru ve sade olmasa da, en azından coşkulu ve ateşli bir nesir; özellikle Osmanlı rejimini ve kurumlarını liberalleştirmeyi hedef alan bir yıkıcı düşünceler birikimi. Namık Kemal'in gazetecilik mesleğinde bir başkâ-dikkate şayan an, Türkçede ilk mizah dergisi olarak bilinen *Diyojen*'in sütunlarına geçişi oldu. Kemal'in bu dergide işgal ettiği yer hakkında açık bir fikir edinmek güç; çünkü, orada yayınlanan yazıların çoğu imzasızdır ve öyle olunca da, onlarla Namık Kemal arasında bir hısmılık kurmak güçtür. Bununla beraber, şurası kuşku dışındadır: Yazarımız, bu dergide, siyasal ve sosyal hicvi talim etti ve böylece bir yazarlar kuşağına yol gösterdi; bu yazarlar, bu türde uzmanlaşmış olarak, XIX. yüzyılın sonlarından başlayarak, çağdaş Türk edebiyatının önde gelen ifade biçimlerinden birini ete kemiğe büründüreceklerdir.

Bununla beraber, *Diyojen* dergisine bu geçici katılışa rağmen, Namık Kemal, hiçbir zaman —bunu söylemiş olalım— büyük bir mizah yazarı olarak ün yapmadı. Bütün gazetecilik mesleği boyunca, özellikle bugün «başyazı» dediğimiz türde kendini gösterdi. Başmakale, özellikle *İbret*'tekiler, hemen hemen daima, biraz kendini bırakmış, sözü uzatmış gibi görünen, çoğu kez pek karmaşık bir kanıtlamaya başvurmuş olarak, genellikle sert bir tonla dökülür kaleminden.

Ancak, biçim az da değişse, içerik pek değişiktir. Namık Kemal, sapına kadar gazeteci olarak, her konuya el attı; günün gereklerine ve ilhamının keyfine uyup, konudan konuya geçti. Bu yazıların bir haylisi, siyasal aktüaliteyi yansıtır; bunlarda söz konusu olan, Osmanlı İmparatorluğunun içişleri ya da dış olaylardır; yazılarının hammaddesi bunlardı. Bununla beraber, geri çekilmeyi biliyor, biraz dolaylı sorunlara da el atıyordu. Onun gazetecilikte arkaya bıraktığı eserden, sonraki kuşaklar, özellikle Türkiye'de bir Anayasa rejimi, daha da genel olarak, modern bir devletin kurumlarının kurulması yolundaki ateşli savunmaları belleklerinde tuttular. Tam bir modernleşme ve Batılaşma davası ile karşı karşıya kalmış Osmanlı İmparatorluğunda, büyük toplum sorunlarına değinen makaleleri de, devrinde düşünceleri etkiledi ve sonradan hayli yorumlara yol açtı. Ayrıcalıklı konuları arasında, basın sorunları üstüne olanları da zikretmek uygun olur; bunlar içinde basının boğaz boğaza geldiği sansür ve öteki baskı biçimleri özel bir yer tutar. Son olarak, unutmayalım ki, Namık Kemal, her şeyden haberdar bir sanat eleştirmeni de oldu; bu tür yazılarında, Osmanlı ve

Batı edebiyatının yanı sıra, üslup ve dil sorunları üzerinde ısrarla duruyordu.

*
**

Namık Kemal'in gazetecilikteki üretimine bütünlüğüne bakıldığında, ele aldığı konuların çeşitliliği bir yana, bazı temalar ve bazı düşünceler üzerinde tekrar ve tekrar duruşuna hayran kalmamak elde değil. Büyük bir bölümü Kemal'in ve onu izleyenlerin arkasından koştukları aynı reformcu idealdir ki, bugünkü Türkiye'nin kimi anahtar değerlerine kaynaklık etmiştir. Nedir bu anahtar değerler? İlerleme, özgürlük, adalet, vatan ve —henüz ılımlı bir biçimde dile getirilen ve bir temsili rejim kurmaya yönelik olan— demokrasi: Osmanlı entelijansiyasının o tarihe kadar henüz pek işitme fırsatını bulamadığı kavramlardır bunlar; Namık Kemal, işte bu ses getiren kelimelerden hareket ederek, kendi düşüncesini dokur ve alevli nesrinin bayrağını açar, dalgalandırır.

Özgürlüğü yüceltme, onun gözde temalarının başında gelir. Böylece, sürgündeki Genç Osmanlıların, yayınladıkları başlıca gazeteye, Fransız Devriminin dünyaya ilân ettiği özlü formülün ilk kelimesini —hem de öğrenerek— ad olarak vermeleri hiç de raslantı değildir. Namık Kemal, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin büyük ilkelerinden birini ele alarak, kendi kuşağındaki aydınlar arasında ilk kez, üstüne basa basa, insanın özgür doğduğunu ve bu özgürlüğün onun için «bir besin kadar gerekli olduğunu» söyledi. *İbret*'teki ünlü bir makalede, Abdülaziz rejiminin aydınlar üzerindeki baskısını daha da arttırdığı bir sırada yayınlanmış

olan bu yazıda, çok daha açık olarak şunları ilân etmekte tereddüt etmiyordu: «İnsanın hak ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır.»

Bu özgürlüğe, Namık Kemal, Tanrının bir armağanı olarak bakıyordu. Ne var ki, her insanın temel haklarına ve onlara paralel olarak kanun önünde eşitliğe saygıyı güvenceye bağlayacak biçimde yasalar koymak, topluma ve, daha da açık olarak, sosyal yapıyı taçlandıran devlete aitti. Namık Kemal'in katıldığı gazetelerde, özellikle de *İbret*'te, bu adalet kavramı ile yasama alanında iktidarın rolü konusunda çeşitli gelişmeler görüyoruz. XIX. yüzyılın bu 60'lı ve 70'li yıllarında, bir Osmanlı aydını için, Namık Kemal'in kıratında da olsa, *Şeriat*'tan bağımsız, tamamiyle dünyasal bir hukuk düşünmek kuşkusuz henüz pek erkendi. *İbret*'te yayınlanan makaleler okunduğunda, açıkça görülüyor ki, dinden sıyrılmış yasalar düşünmek, İslam kültürüyle yoğrulmuş bir kafa için güçtü. Ama Namık Kemal, gelecek kuşakların yararına, hiç olmazsa şunu ---hem de büyük bir güçle--- söylemesini bilmiştir: Modern bir toplum, keyfilik ve adaletsizlikle uyuşamazdı; herkesin tanıdığı ve ---mevki ya da etnik ve dinsel kökenine bakılmaksızın--- herkese uygulanan genel kurallar toplumun işleyişini düzenlemelidir.

Namık Kemal, hukuka saygılı bir devlet için savunmalarında, bilerek İslama dayanıyorduyorsa; devletde tam bir kuvvetler ayrılığını kurmak ve Türkiye'de, topluma özlemlerini dile getirme olanağını sağlayacak bir anayasa rejimi söz konusu oldukta, İslama, daha da büyük bir ısrarla başvuruyordu. İslam kurumları içinden *Meşveret*, yani topluma danışma kavramını alırken, *İbret*'in baş-

yazarı, şunu söylemekte tereddüt etmiyordu: Bir temsili yönetim düşüncesi Osmanlı örfü içinde zaten vardı; modern bir devletin gereklilikleriyle tam bir uyum sağlamak için bu düşünceyi alıp, yeniden hayata kavuşturmalı idi. Ancak, bu geleceğe dönüş perdesinin arkasında saklanan neydi? Mutlakiyeti kaldırmak ve liberal bir programı yürürlüğe sokmak. Gerçek sorun buydu ve anayasal bir monarşi, böylesi bir programın temel direklerinden biriydi. Namık Kemal'in kafasından geçirdiği modelin örneği de vardı: Bu, III. Napolyon'un Fransa'ya verdiği İkinci İmparatorluk anayasasının rejimi idi; bu rejim, otokratik iktidarla, çeşitli biçimlerde oluşan temsili organların meydana getirdiği nazik —ve bir bakıma dayanıksız— bir karışımdı. Örneğin, Amerikan anayasası gibi daha radikal sistemleri bir yana iterken, Genç Osmanlıların ideoloğu, kartını, pek açıktır ki ılımlı bir rejim lehine oynuyordu. Ancak, şurası da bir gerçektir: Namık Kemal'in militan anayasacılığı, gerçi birkaç yıl sonra ilk Osmanlı Anayasasının ilânıyla eserini ortaya koyacaktı, ama öte yandan alt üst oluşlara da yol açacaktı. Bunun mantıkî sonucu ise, Osmanlı monarşisinin zayıflaması, hattâ yok olup gitmesiydi; bu gelecek ise, daha o zamandan gözle görülür durumdaydı.

Namık Kemal'in, İslâm geleneğine yaslanmak istemesine rağmen, Batı dünyasına gözlerini dikmesi, sadece siyasal doktrin bakımından değildi. Batı dünyasında, özellikle iki ülkeye, içinde yaşadığı ve filozoflarının arkasından gittiği için yakından tanıdığı iki ülkeye, Fransa ile İngiltere'ye, başka konularda da dikkat kesilmişti. Kemal'in bütün gazetecilik ürünü, Avrupa'nın ve onun dünyaya

sergilediği uygarlık modeli ile büyülenmiştir. Bu bakımından onun, Batı'nın hemen her şeyine özlem duyduğunu göstermek için, «İstikbal», «Terakki», «Medeniyet» gibi —adları bile çok şey ifade eden— bazı makalelerini okumak yeter. Neydi Batı'dan özledikleri? Aile modeli, teknik ilerlemeler, bilim, eğitim sistemleri, pozitif düşünce, iktisadî liberalizm, yaşayış biçimleri. Genç Osmanlı düşünürleri arasında ,yeni değerlere bağlanışı en ileriye götüren ve böylece, Avrupa, daha da genel olarak Batı dünyası hakkında duyduğu dayanılmaz ilgiyi, dünyanın ve bugünün Türk entelijansiyasına telkinde en ileriye varan —belki— Namık Kemal oldu.

Ancak, onun düşüncesine özelliğini veren ve onu —Cumhuriyet'in ilânının ertesinde aynı Batıcı ideale dört elle sarılan— aydınlardan ayıran şey şudur: Namık Kemal'de Batı'ya olan büyük hayranlık, İslâmî bağlılıkla tam bir uyuşma içindedir. Ernest Renan'a, Doğu'daki çöküşün kaynağı olarak dini gösteren herkese karşı, yüksek sesle şunu ilân etmekten hiçbir zaman geri durmadı: İslâm düşüncesi bilime, teknik ilerlemeye, örflerin gelişmesine, siyasal rejimdeki değişmelere karşı değildir; İslâm, yeniden doğuşun araçlarını kendinde taşımaktadır ve bu araçlar, pek az yürürlükte de olsalar, Batılı modernliğin zafere ulaşmasını kolaylıkla sağlayabilecek durumdadırlar.

Uzun bir süre, katıksız bir Batılılaşmanın havarilerinden biri olarak görülmüş olan Namık Kemal, ilerleme düşüncesi ile dini uzlaştırma konusundaki bu —ısrarlı— kaygısı dolayısıyla, aslında bir sentez adamıdır. Bu sıfatla, o, bugün İslâmî değerleri çağdaş Türkiye'ye temel hizmetini görecektir kavramlar birikiminin arasına yeniden katmayı teklif

eden reformcu müslümanların bir öncüsü gibi görünüyor. *İbret*'teki ilk başmakalesinin de gösterdiği gibi, şu da akla gelebilir: Namık Kemal'in, —Batı'nın «Milletler Birliği»nin panzehiri olarak görülen ve İslâm kardeşliği üzerine kurulan— «Doğu dengesi»ne duyduğu özlemlerle, bugünkü çeşitli görüş gruplarının çabaları arasında bir yakınlık pekâlâ düşünülebilir. Nitekim, bugün bu gruplar, Türkiye'yi müslüman dünyaya yaklaştırmak için böyle bir çaba harcıyorlar; ve bu, Batı'nın büyük güçleriyle siyasal, kültürel ve iktisadî bir çizgide bulunmaktan kaçınmak için gerekli görülüyor.

Namık Kemal'in —ve onun yanı sıra, öteki Genç Osmanlı aydınlarının— geliştirdikleri düşünceler, birçok çağdaş düşünce akımlarını beslediler. Hareketli yaşamı, kültürü, eğitimi, felsefî anlayışı bakımından, Namık Kemal'in, çeşitli yolların kavşak noktasında bulunması da, mirasçılarının çoğalmasına yardımcı olmuştur kuşkusuz.



Devrimci düşünür yanıyla ilgili olarak bütün bu söylediklerimizi bir yana bırakalım; Namık Kemal, aynı zamanda bir üslûpçu da oldu. Türk dilini arılaştırma yolunda nice yazar kuşağının —tutkuyula— sürdürdükleri çabadan sonra, bugün Namık Kemal'in cümlesi, ağır, süslerle boşu boşuna yüklü gibi görünebilir. Ancak, makalelerinin yayınlandıkları devri getirelim gözlerimizin önüne. O zaman, yazısının düşünceleri kadar yenilikçi olduğu görülecektir. Bu yazı, kullandığı sözlük ve nahvi bakımından, —görece— bir yalınlık içindedir. Daha o tarihlerde, bugünkü edebî Türkçeye pek yakın his-

sederiz kendimizi. Öte yandan, Namık Kemal'in gazeteci dilini kullanmaktaki ustalığına bakıp da hayran olmamak elde değildir. O devrin Fransız gazetecilerinin gözde birtakım alışkanlıklarını alıp, hitabet olanaklarını alabildiğine çoğaltır; onları ünlemler ve soru işaretleriyle dokur ve, gerektiğine inandığında da tekrarlar, takviyeler ve imgelere başvurarak top ateşi açar.

Bütün bu ifade araçları, genel olarak açık ve aydınlık bir düşüncenin hizmetindekirler. Namık Kemal'de, birkaç anlama gelebilen, anlaşılması güç, hattâ tutarsız durumlarla da karşılaştığımız olur. Zamanla sınırlı ve hızlı çalışmaya mahkûm her gazetecinin alın yazısında bu da vardır. Ne var ki, aslolan bu değildir. Olabildiğince çok sayıda insan tarafından okunma —ve anlaşılma— kaygısını taşıyan Kemal'in hedefi, her şeyden önce aydınlık olmak ve inandırıcı olmaktır. İnandırabilmek için de, kimi zaman şemacılığa düşme tehlikesiyle karşılaştığı ve hükümlerini —aralarındaki ince farklara dikkat etmeden— bir araya getirip yığdığı olur. Ancak, iyi bir gazetecilikte bunlar da vardır.

Evet, Namık Kemal iyi bir gazeteciydi. Üslûbu parlak, zengin ve okuyucularını tezlerine kazanmayı bilen bir gazeteci. Ne var ki yetenek, tehlikeleri de beraberinde taşır; bunun gibi düşünce sahibi olmanın da tehlikeleri vardır. Hem yetenek hem de inançları alabildiğine zengin olduğu içindir ki, Namık Kemal, olgunluk yıllarının büyük bir bölümünü sürgünde geçirdi. O, bu bakımdan da günceldir.

KAYNAKLAR

- Pertev Naili Boratav, «Namık Kemal'in Gazeteciliği», **Folklor ve Edebiyat** 1, İstanbul: Adam Yay. 1982, pp. 383-405.
- Hikmet Dizdaroğlu, **Namık Kemal. Hayatı, San'atı, Eserleri**, İstanbul: Varlık Yay., 1954.
- Namık Kemal, **Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye**, Külliyyat-ı Kemal, İstanbul: Selanik Matb., 1327 (1911-1912).
- Namık Kemal, **Renan Müdafaaanamesi**, Külliyyat-ı Kemal, İstanbul: Mahmud Bey Matb., 1326 (1910-1911).
- Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman** 1, İstanbul: Varlık Yay., 1965, pp. 76-95.
- Şerif Mardin, **The Genesis of Young Ottoman Thought. A Study in The Modernization of Turkish Political Ideas**, Princeton: Princeton Un. Press, 1962.
- Ragıp Özdem, «Tanzimattan beri yazı dilimiz» **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matb., pp. 859-931.
- Mustafa Nihat Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, İstanbul: Remzi Kit., 1938.
- İhsan Sungu, «Tanzimat ve Yeni Osmanlılar», **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matb., pp. 777-857.
- Ahmed Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kit., 1976 (4. baskı).
- Ahmed Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul: Dergâh Yay., 1977 (2. baskı), pp. 212-243.
- Ebüzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 3. cilt, İstanbul: Kervan Yay., 1973.
- Cavit Orhan Tütengil, **Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği**, İstanbul: Belge Yay. 1985 (2 baskı).
- Hilmi Ziya Ülken, «Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri», **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matb., pp. 757-775.
- Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yay., 1979 (2. baskı).

NAMIK KEMAL, YENİ OSMANLILAR -
PARİS VE KOMÜN SAVUNMASI

İçinde bulunduğumuz günlerde, salt Namık Kemal'in 100. ölüm yılını değil, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin ve de Türkiye tarihinin en önemli dönüşüm aşamalarından birini oluşturan 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Andlaşması'nın imzalanışının 150. yılını da yaşıyoruz. Gelecek yılda (1989) da, Osmanlı Devleti'nin Batı kapitalizmi ile bütünleşme sürecinde önemli bir sıçrama noktasını oluşturan ve bu ticaret andlaşmasının öngördüğü toplumsal, yasal, idari, askeri, vb. önlemler paketini içeren ünlü Tanzimat Fermanı'nın ilanının (okunuşunun) gene 150. yılı olacak...

Gerçekte, Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar hareketinin özü, bu ticaret andlaşması ve ardından gelen Tanzimat Fermanı ile birlikte düşünölmeye çalışıldığında, diyalektik bir bütönlük ve anlam kazanabilir.

Tarihsel gelişim süreci içinde, Doğü Despotiz-

mi'ne iyi bir örnek olan Osmanlı Devleti, yaşamının son aşamasına gelmiş, gelişen dünya koşullarının, iç ve dış nedenlerin etkisiyle kaçınılmaz çözülmeye sürecine girmişti. Bu çöküşe bir yanıt bulabilmek için, Doğu Despotizmi tarihinde -belki de ilk kez görülen bir gelişme, bir despot-padişah, kendi isteğiyle ve yemin ederek, kimi yenilikler yapacağına ve özellikle tebaanın mal ve can güvenliğini koruyacağına, güvence altına alacağına söz vermiştir.

Bu gelişmeleri izleyen zaman süreci, bir yandan Batı kapitalizmi Osmanlı Devleti'nin içine girip onu yapısını değiştirmeye, Osmanlı sermaye çevreleriyle bütünleşmeye başlarken, öte yandan da, bu gelişmelerin, Osmanlı Devleti içinde, anti-tezi olarak ortaya çıkan devrimci demokrat, aydın, yurtsever insanlar ülkenin sorunlarının çıkış yollarını aramak için gene Batı Aydınlanma dönemi düşünürlerinin yapıtlarıyla ya da onlardan sonra gelen kimi düşünür, aydın ve politikacıları ile ilişkiler kurmaya ve hatta bununla yetinmeyip, yeri geldiğinde, Paris savunması-Komünü ve daha sonrada, örneğin Berlin-Spartaküs hareketlerinde olduğu gibi, sıcak barikat savaşlarının içinde tarihsel yerlerini almaya başlamışlardır.

Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin, 1838 Ticaret Andlaşması ve Tanzimat hareketleriyle başlamak zorunda kaldığı sosyo-ekonomik formasyon değişimini tümüyle olumsuz görmek mümkün değildir.

Bugün, Türkiyeli aydınların - demokratların öncüleri olan Yeni Osmanlılar, hem kuşak hem de bilinçlenme süreci bakımından, hemen hemen tü-

müyle bu dönemler içinde biçimlenmeye başlamışlardır.

İngiliz - Osmanlı Ticaret Andlaşması'nı imzalayan ve Tanzimat Fermanı'nı yazan ve okuyan, o zamanlar Dışişleri Bakanı, sonradan da Sadrazam olan Mustafa Reşit Paşa, Türkiye'nin ilk devrimci demokrati olan Şinasi'yi Fransızca öğrenmeye zorlamış ve ardından da, onu Fransa'ya göndermiştir.

Şinasi'nin Avrupa'ya gidişi, Türkiye tarihinde, Türkiye demokratlarının, aydınlarının Batı Avrupalı demokratlar, aydınlar arasındaki temaslar, etkileri günümüze kadar uzanan ilk enternasyonal ilişkilerin başlaması demektir. Başka bir deyişle, bugün bizim burada yaptığımız toplantının, enternasyonal işbirliğinin tarihsel kökenleri, ilk kez Şinasi'nin sonra da Yeni Osmanlılar'ın ilk defa Avrupa'ya gidişleriyle başladığını düşünmenin tarihsel olguları çok abartma olmadığı görüşündeyim.

Hiç kuşkusuz bir Tanzimat çocuğu olan Namık Kemal, örnek bir divan şairi olma yolunda çalışırken, kendi ifadesine göre, Şinasi'nin yazılarını okuduktan sonra, tüm yaşamını değiştirmiş ve gidip onun kurduğu gazetede çalışmaya başlamıştır. Çok hızlı gelişme gösteren Namık Kemal, kısa zamanda, tüm Osmanlı aydınlarının üzerine en çok konuştuğu «bayrak insan» konumuna gelmiştir.

Fakat, tarihsel gelişmeler çok hızlı bir devinim içine girmiş, günlük yaşam, aydınları, demokratları, toplumsal sorunları salt yazı ya da şiir yoluyla eleştirmenin ötesinde çok daha radikal tavırlar almaya zorlamıştır.

Bu koşullarda, çağın ve ülkenin sorunlarına radikal çözümler arayan Mehmet, Nuri, Reşat ve Aye-

tullah Beylerin oluşturdukları bir grup aydın demokrat, aralarına Namık Kemal'i de alarak, 1865 yılının Haziran ayında, İstanbul'da küçük bir ormanlık içinde gizli bir örgüt kurma kararını almışlardır... Örgütün yapısı İtalyan Carboneri gizli kuruluşunun örgütlenme biçimi örnek alınarak kurulmuştur... Balşangıçta, «Yurtseverler birliğı» (İttifak-ı Hamiyet) adını alan bu gizli örgüt, tarihe Yeni Osmanlılar adıyla geçmiştir.

Örgütün başlangıçtaki amacı, padişaha, bir «Danışma Meclisi» (Meclis-i Vala) açılması ve bir Anayasa (Kanun-i Esasi) yayınlanması istemlerini bildiren bir dilekçe sunmak gibi oldukça mütevazıdır. Ancak, örgüt çok kısa bir zamanda, beklenenin de ötesinde, ilgi görmüş, gelişme göstermiştir. Aralarında önemli devlet görevlerinde bulunan paşalar da olmak üzere, örgüt üyelerinin sayısı hızla 245'e yükselmiş; yine o sıralarda Fransa'ya gitmiş olan Mustafa Fazıl Paşa, padişaha, Türkiye burjuvazisinin manifestosu diyebileceğimiz, bir dilekçe sunmuştur. Yeni Osmanlılar da bunu çoğaltıp, İstanbul'da 50.000 adet dağıtmışlardır. Ayrıca, bu arada Saraya sunulacak dilekçe konusunda, gerğinde daha da radikal davranılması kararlarının alınması üzerine, Yeni Osmanlılar örgütü, kurucularından Ayetullah Bey tarafından Saray'a ihbar edilmiştir. Bunun ardından, bilinen tutuklamalar başlamıştır.

Namık Kernal, Ziya Paşa ile birlikte, 17 Mayıs 1867 tarihinde, gizlice «Bosfor» adlı bir gemiyle İstanbul'dan Fransa'ya gitmişler, sonradan onlara Ali Suavi katılmıştır. Sonra da Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler başka yollardan ülke dışına kaçmışlardır.

*
**

Böylece, Batı kapitalist çevreleri, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da ve diğer büyük kentlerinde kendilerine ticaret kolonileri kurmaya başlarken, Osmanlı yurtsever-demokratları da Paris, Londra gibi büyük Batı Avrupa kentlerinde, günümüze değin izleri kalacak bir politik göç sürecini başlatmışlardır. Bu nicel olarak küçük, ancak nitel olarak etkinliği fazla olan devrimci düşünce odakları, bir yandan Osmanlı sınırları dışında, ilk kez batılı düşünürler, aydınlar, yazarlar ile yakın dostluk ilişkilerini yoğunlaştırırken, öte yandan da, İstanbul'da sarayı çok huzursuz eden yoğun bir yayın-gazete çıkarma faaliyetine başlamışlardır.

Bütün bu süreç içinde, Namık Kemal'in, hem güçlü ozanlığından, 'hem de çok yönlü kişiliğinden kaynaklanan nitelikleriyle, Yeni Osmanlılar arasında özgün bir yeri olmuştur. Bir anlamda, Yeni Osmanlılar Namık Kemal'in kişiliği ile özdeşleşmişlerdir. Yeni Osmanlılar, pek çok konumda Namık Kemal'in kimliği altında birleşmişler, bir güç oluşturmuşlardır.

Belirtmek gerekir ki, yurtdışına çıkan Yeni Osmanlılar homojen bir güç oluşturamamışlardır. Bu grup içinde, Namık Kemal, bir anlamda merkez-sol bir konumda bulunmuş, Ziya Paşa onun yanında sağ bir tavır sergilemiştir. Bunlar içinde, gene bu yıl öldürülüşünün 90. yılı olan Ali Suavi, üzerinde en çok durulması, hatta ayrı araştırmalar içinde tartışılması gereken bir kişilik olarak ortaya çıkmıştır. Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler görece radikal-sol bir düşünce içinde kümelenmişlerdir. Hatta bu sol grup, çok kez Paris'de, aynı kentde yaşadıkları halde, Namık Kemal dışında, Yeni Osmanlılar'ın diğer üyeleriyle yakın ilişkiler kur-

maktan kaçınmışlardır. Buna karşın, yine aynı dönemlerde Paris'te bulunan Şinasi, Yeni Osmanlılardan sadece bu sol grup ile ilişki kurmuştur. Bilindiği kadarıyla, Şinasi, tüm Paris yaşamı süresince Namık Kemal ile bir kez —o da— Reşat Bey'in aracılığıyla karşılaşmıştır.

Namık Kemal, bir ara, 1848 devrim hareketlerine ve sonra da Karl Marx'ın kurduğu Enternasyonal'e katılan Simon Deutsch ile ilişki kurmuş; diğer bazı sol çevreler ile tanışmıştır.

Ancak, Yeni Osmanlıların ve Namık Kemal'in hiçbir tarihsel ve bireysel hazırlıkları olmadığı için, 19. yüzyılın ortalarında Orta-Avrupa'da konuşulan devrimci düşüncenin dilini bir türlü anlamamışlar, örneğin, ne Garibaldi'yi, ne de diğer radikal-sol düşünceleri yeterince kavrayabilmişlerdir.

Yeni Osmanlılar'ın ve de özellikle Namık Kemal'in Paris'de bulunduğu süre içinde, orada, küçük bir Osmanlı kolonisi vardır. Bunlardan kimi aydın kişiler, hemen Yeni Osmanlılar ile yakın ilişki içine girmişler, kimileriyle hemen hemen hiçbir temas mümkün olmamıştır.

Örneğin, o dönemlerde Paris'te yaşayan, Yeni Osmanlılar ile ilişki kuran renkli kişilerden biri, Paris Osmanlı Elçiliği imamı Tahsin Efendi'dir. Tahsin Hoca, elçilik memurlarının müslümanlığı unutmamaları için, İstanbul'dan özel olarak gönderilmiş bir din adamıdır. Ancak, Hoca Tahsin Efendi hemen Fransızca öğrenmiş, fizik ve kimya hatta psikoloji ve pedagoji üzerine çalışmış, büyük bir olasılıkla Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* (Kraft und Stoff) kitabını okuyan ilk Osmanlı olmuştur. Hoca Tahsin Efendi, bir yandan Yeni Os-

manlılar ve özellikle Namık Kemal ile çok yakın arkadaşlık ilişkileri kurarken, öte yandan da, Seine nehri kıyısında dolaşan, yüzen kadınlar üzerine şiirler yazacak kadar açık ve aydın bir düşünce gelişmesi göstermiştir. Hoca Tahsin Efendi, İstanbul'a dönüşünde üniversiteye öğretim üyesi olarak atanmış, fizik, kimya, modern biyoloji ve özellikle Buchner'in materyalist savlarını okutmaya başlamıştır. Fakat, hemen Tahsin Hoca'nın işine son verilmiş, bir süre sonra da üniversite kapatılmıştır.

Aynı dönem içinde, Paris'te yaşayan Osmanlılar arasında, sonradan Üniversitede önemli görevler alan ve paşa olan Abdürrahman Saip isimli bir doktor da vardır. Doktor Saip, ayrıca Şinasi'yi son kez tedavi eden hekim olarak da tarihe geçmiştir. Doktor Saip ile Yeni Osmanlılar ve Namık Kemal arasındaki ilişkilerin niteliği bilinmemektedir.

Gene aynı zaman dilimi içinde, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurucularından ünlü Şeker Ahmet Paşa da Paris'de bulunmuştur. Ancak, Ressam Şeker Ahmet Paşa'nın Yeni Osmanlılar ile ilişki kurup kurmadığı bilinmiyor. Fakat, büyük bir olasılıkla Şeker Ahmet Paşa, Yeni Osmanlılar'dan uzak durmayı yeğlemiştir.

O sıralarda yine Paris'de bulunan Kayserili Rum Teodor Kasap ise, Yeni Osmanlılar'ın ve Namık Kemal'in —bir süresi hapisshanede olmak üzere— yaşam boyu arkadaşıdır.

1870 yılında Fransa-Prusya savaşının başlamasıyla Avrupa'nın politik durumu değişmiştir. Sedan yenilgisinden sonra yabancıların Paris'deki yaşamları zorlaşmış, hatta olanaksız olmuş, kendilerine Paris'i terk etmeleri söylenmiştir. Bu yeni

koşullarda, Yeni Osmanlılar, başka ülkelere gitmeye ya da İstanbul'a dönmeye başlamışlardır. Şinasi daha 1870 de hastalanmış ve İstanbul'a dönmüş, bir süre sonra da 13 Eylül 1871'de beyin tümöründen ölmüştür.

Namık Kemal, ilk kez Viyana'ya geçmiş gazete çıkarma hazırlıklarına başlamış, bir süre sonra da çıkan genel aftan yararlanarak, 1871 yılında, yazı yazmamak koşuluyla İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Ayrıca, Sadrazam Ali Paşa'nın başına yolladığı bir talimat ile, Namık Kemal'in geri dönüşünün gazetelerde bir haber olarak duyurulması dahi önlenmiştir.

Yeni Osmanlılar'ın sol kanadını oluşturan Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler İstanbul'a dönmüşlerdir. O sıralarda Fransa-Prusya savaşının sonucu açıkça belli olmuş, Fransa'nın yenilgisi kesinleşmiş, Prusya orduları Paris'i kuşatmaya başlamışlardı. Bu tarihsel dönemde, sol kanat Yeni Osmanlılar Paris'te kalıp, kentin savunması savaşlarına katılmaya karar vermişlerdir.

Bu konuda elimizde, Yeni Osmanlılar'dan Reşat Bey'in, Paris Ulusal Savunma Kuvvetleri Komutanı General Trouchu'ya, 4.7.1870 tarihinde yazdığı bir belge-mektup bulunmaktadır. Reşat Bey'in yazdığı mektup şöyledir :

Paris, 4.7.1870

General,

Türküm ve Fransa'nın vatanıma yaptığı önemli yardımları unutmadım. Minnet ve büyük bir millete gerekli olan demokratik düşüncelerin coşkusuyla, Fransız Cum-

huriyeti'nin düşmanlarıyla savaşmak için beni gönüllü olarak kabul etmenizi rica ederim General.

Cumhuriyetçi Fransa için beslediğim bağlılığımı ve vatanseverliğinize olan hayranlık duygularımı lütfen kabul ediniz General.

Reşat

Kendisi de Yeni Osmanlılar için çalışmış olan Ebüzziya Tevfik, birinci elden kaynaklar ve anılarla yazdığı *Yeni Osmanlılar Tarihi* adlı kitabında, aynı konuya değinmektedir. Ebüzziya Tevfik'in Yeni Osmanlılar Tarihi kitabında yazdıklarına göre, Paris'in kuşatılmasından sonra, ortaya çıkan tehlikelere karşı, kentteki yabancıların Paris'i terketmeleri istenmişse de, Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler Ulusal Savunma Komutanlığına başvurarak kentte kalmak istemişler ve Parislilerle birlikte kentin savunmasına katılmışlardır...

Sovyet araştırmacısı Petrosyan da, Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler'in Fransa ordusuna girdiklerini, savaşa katıldıklarını, Paris ve Komün savunmalarında bulunduklarını yazmıştır.

Bizim bu konuyu araştırırken bulabildiğimiz, ve bildiğimiz kadarıyla ilk kez aktüalize edilen bir kaynakta, Schweiger-Lerchhenfeld (*Seraül und Hohe Pforte*, Leipzig 1879. s. 71-72) kitabında, Fransa - Prusya savaşı, başladığı zaman Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler'in Paris'te kaldıklarını belirtmekte ve «Bir Türk Komüncü ... salt bu bile Jön Türkler'in doktrinlerinde yeni bir aşamadır...» diye yazmaktadır...

Bu üç Yeni Osmanlı'nın Paris ve Komün sa-

vunmasında bulunduklarını kanıtlayan asıl yazılar, kendi kalemlerinden, İstanbul'da, Namık Kemal'in, 7 Eylül 1871'de Sadrazam Ali Paşa'nın ölümünden sonra Mayıs-Haziran 1872'de çıkarmaya başladığı *İbret* gazetesinde yayınlanmıştır.

Paris Komünü Osmanlı Devleti'ni çok korkutmuştur. Sadrazam Ali Paşa, 25 Temmuz 1871'de yayınladığı bir emirle, Komün'e ve komüncülere çatmış, «böylesi uğursuz fikirlerin Osmanlı Devleti hudutlarından içeri girmemesi için» valilerin uyanık olmalarını istemiştir. Osmanlı muhafazakâr basını da buna paralel bir tavır almış ve komüncülere saldırmaya başlamıştır.

Namık Kemal ve arkadaşları da, *İbret* gazetesinde, Komün'ü ve komüncüleri savunan yazılar yayınlamışlardır.

İbret gazetesinin 3. sayısında (05.06.1872) Reşat Bey, çok ayrıntılı bir biçimde Komün olayını anlatmış, birinci ağızdan ve büyük bir içtenlikle Komün'ü savunmuştur. *İbret* gazetesinin 8. sayısında (12.06.1872) Namık Kemal gene Komün'ü ve komüncüleri savunmuş, muhafazakâr basına ve hükümete çatmıştır. *İbret* gazetesinin, yine 8. sayısında, Nuri Bey bu kez yalnız Komün'ü değil, Enternasyonalı anlatmış ve savunmasını yapmıştır.

Tüm bu yazılar oldukça açık bir biçimde Yeni Osmanlıların sol kanadının Paris ve Komün savunmaları sırasında orada bulunduklarını ve olayların içinde yaşadıklarını göstermektedir.

Kuşkusuz, bunun anlamı Türkiye tarihi açısından önemlidir. 1871 Paris Komünü gibi, dünya devrim tarihinin en önemli hareketlerinden birinin

içinde yer almak, Yeni Osmanlılara yeni bir nitelik getirmektedir. Ayrıca bu olgu, tarihimizin hesabını yeniden yapma durumunda olan, günümüzün aydın ve demokratlarına ciddi görevler, sorumluluklar yüklemektedir.

*
**

Bir süre sonra, araya giren başka politik nedenlerden ve de özellikle 1 Nisan 1873'de Namık Kemal'in yazdığı *Vatan yahut Silistre* tiyatrosunun İstanbul'da ilk kez oynanmaya başlamasından sonra, İstanbul halkının Namık Kemal'e gösterdiği büyük sevgi ve coşkudan ürken Saray, *İbret* gazetesini kapatmış, başta Namık Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılar, bu kez tutuklu olarak, çeşitli yerlere sürülmüşler, hapsedilmişlerdir. Bilindiği gibi, Namık Kemal Kıbrıs-Magosa'ya sürülmüştür.

*
**

Son olarak, Namık Kemal'in kişiliği üzerine çok kısa da olsa neler söylenebilir diye düşünmek istiyorum :

Namık Kemal'in yapıtlarını, şiirlerini ve onların üzerine yazılmış araştırmaların önemli bir bölümünü okudum. Ayrıca, Namık Kemal'in yazdığı özel mektupların 1000 kadarını okuma olanağını buldum... Tüm bunlara rağmen, yine de, Namık Kemal'in kişiliği üzerine abartmadan, uç noktalara kaçmadan, görece gerçekçi bir şeyler söylemenin hiç kolay olmadığı kanısındayım.

Namık Kemal, sistematik düşüncenin yerleşmediği, felsefe okumanın —bugün bile— kısıtlı ol-

duğu bir toplum içinden gelmiştir. Genel bilgi düzeyi, yaşadığı döneme oranla, kuşkusuz çok sığdır. Aydınlanma çağının ve sonraki düşünce akımlarının verilerini, şeriat ve kur'an ile bağdaştırmaya çalışan her doğulu insanın tüm çelişkilerini taşımaktadır. Tarihsel sürecin mantığının, kişisel gelişmelerin mantığını belirlediği bir ortamda yaşayan insanların yazgısı, onun da düşünce ve hareket alanını sınırlandırmıştır.

Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar, vatan, demokrasi, hürriyet, toplumsal ilerleme ve benzerleri gibi çağdaş düşünceleri canları pahasına savunmaya çalışmışlardır. Ancak, çok kez bunları ifade edebilecek sözcükleri bile kendi anadillerinde bulamamışlardır. Örneğin, Şinasi, laiklik ve ulusçuluğu savunmuş, fakat, konuştuğu dilde bunları anlatacak kavramları bulamadan ölmüştür.

Namık Kemal, akılcı-pozitivist düşüncenin yetmediği yerde, sorunları İslam dininin, mutlak tanrı iradesinin yardımıyla çözmeye kalkmış veya vatan kavramını çeşitli ulusların - milletlerin yaşadığı Osmanlı ülkesi ya da İslâm alemi olarak düşünmüştür... Örneğin, bir yandan, insan haklarını, demokrasi ve insan özgürlüklerini savunmuş, öte yandan, Yunanistan ve Girit halklarının bağımsızlık hareketlerine karşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin, çöküşten kurtulabilmesi için, Londra-Paris gibi büyük kentlerde gördüğü uygarlık düzeyine erişmesini, bunun için de ülkede okulların, fabrikaların, bankaların açılmasını, gümrük kısıtlamalarının kaldırılmasını istemiş, ancak bütün bunlar için gerekli moral-adalet anlayışında yüzlerce yıl önceki İslâm-Osmanlı geleneklerine geri dönülerek ulaşılabileceğini savunmuştur.

Kuşkusuz tüm bunların doğal sonucu olarak, Namık Kemal'in düşüncelerinin, yazılarının büyük bir bölümü eklektiktir.

Her şeye rağmen, Namık Kemal, büyük bir özgürlükçü, büyük bir ozan, büyük bir yurtseverdi. Ayrıca, sözcüğün en geniş anlamıyla Namık Kemal çok sevimli, çok güzel bir inanç insanıdır. Biliği-miz kadarıyla, böylesi bir yurtsever, Osmanlı Devleti'nden ilk kez çıkmaktadır.

Tüm bunların ötesinde, Namık Kemal, Osmanlı toplumunda örneğine az rastlanan bir hümanisttir. Namık Kemal, ozanlığını, yurtseverliğini, özgürlük düşüncelerini yoğun insan sevgisi içinde eritebilmiş ender insanlardır biridir. Bu onun inandırıncılığını arttırmaktadır. Böylesi bir kişilik bizim tarihimiz için ayrıca yeniliktir. Onun gücünün gizi kanımca burada yatmaktadır.

Namık Kemal, ne türlü çelişkilerle dolu olursa olsun, tüm yaptıklarını inanarak içtenlikle yapmış; sevmiş, sövmüş, kızmış, kavga-küfür etmiş ama, tüm bunları, hep çocuksu bir içtenlikle yapmıştır...

Kimi örneklerle bunları somutlaştırmak istiyorum :

Babasına yazdığı son kerte önemli bazı mektuplarında, çok ciddi konuların yanında, birden, «...başımdaki fes pek eskidi, bana şöyle iyisinden bir kaç tane fes göndersen hiç de fena olmaz hani...» ya da «...bugünlerde birkaç okka rakı ne makhule geçer yani...» diye yazabilmektedir

Namık Kemal, salt Saray ile ilgili olan sorunlarını değil, arkadaşlarıyla olan ilişkilerini de gözardı etmemiştir. Sakız adasında sürgünden, İstanbul'a mektup yazıp, Ebüzziya Tevfik ile karısı Advi-

ye Hanımın arasındaki sürtüşmeleri düzeltmeye çalışmıştır.

Ya da evlenmek üzere olan arkadaşını, «... kadın güzel, akıllı, alımlı, pek de güzel Fransızca konuşuyormuş, dikkat ol...» diye biraz ironik uyarmıştır. Magosa'dan kızı Feride'ye yazdığı mektupta «...iki gözüm Ferideciğim, 5 Sefer 93 tarihli mektubunu aldım. Maaşallah yazın güzelleşiyor. Birkaç aydan beri çok ilerledi, fakat daha istediğim dereceye gelmedi, daha çalışmak, imlaya dikkat etmek gerek...» diye birkaç bin kilometre uzaktan ve hapisten kızına gramer dersi vermeye başlamıştır...

Özetle, Namık Kemal, Türkiye tarihinde salt ozanlığı ve yurtseverliğinin ötesinde,engin hümanist kişiliğiyle de özgün bir yer tutmaktadır. Belki de bu nedenle, tarihimizde yurtseverlik, demokratik hümanist bir başkaldırı, çok kez Namık Kemal sevgisiyle birlikte süregelmiştir.

KAYNAKLAR

Ebüzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul 1973, s. 79

Tanzimat, 1. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle, 1940 İstanbul.

Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal**, Cilt 1.-2.-3.

Namık Kemal'in Mektupları, Cilt 1.-2.-3.

Necip Fazıl Kısakürek, **Namık Kemal**, Ankara 1940

İbnülemin Mahmut Kemal İnân, **Son Sadrazamlar**, Cilt 1-4, İstanbul 1982 (3. basım)

Petrosyan, Y.A., **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, Türkçe basım, İstanbul 1974

Schweiger-Lerchenfeld, A., **Serail und Piorte**, Leipzig 1879, s. 71-72

Cerrahoğlu, A., **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi**, s. 78-85

Şerif Mardin, **The Genesis of Young Ottoman Thought**, Princeton University Press 1962

Ahmed Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1932

HUKUKÇU OLARAK NAMIK KEMAL(*)

Geçen yüzyılın Türkiye tarihinde *Namık Kemal* ile arkadaşlarının ortaya çıkması ve toplumsal etkinlik alanına girmeleri, kuşkusuz ülkemiz açısından yepyeni bir insan tipinin, yeni bir *aydın* tipinin belirmesini deyimler. Öyle sanıyorum ki Namık Kemal, bir öncü olduğu halde, çok karmaşık bir sorun olan, felsefî yanları ağır basan «*hürriyet*» sorununu, Osmanlı toplumu içinde ilk defa olarak modern anlamlarıyla gördü; aynı zamanda da özgürlüğün toplumsal alanda gerçekleşmesi için sadece büyük toplumsal ve siyasal dönüşümler yapılmasının gerekli olduğunu değil, fakat bunun yanında siyasal yapıdan eğitime, oradan da ekonomik yapıya kadar bir yığın yeni *kurumlaşmaların* yapılması (yepyeni kurumlar yaratılması) zorunluluğunu da kavradı, ortaya koydu. Bu bakımdan,

(*) Demir Özlü, bu tebliğini, «Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi»nin, yine Namık Kemal ile ilgili olarak Nürnberg'te 15 Mayıs 1988'de düzenlediği bir toplantıya sunmuştur.

onun makalelerinde ve yazınsal yapıtlarında —ilk olarak kullandığı— «*vatan*», «*millet*» gibi kavramlar, sadece taşıdıkları sözcük anlamlarıyla ve bu sözcük anlamlarının çağrıştırdığı Fransız İhtilâlinin düşünce dünyasını anımsatmasıyla değil; fakat totaliter ve teokratik bir toplum düzeninin gücünü Tanrı'dan ve insanlar-üstü güçlerden alan bu bütüncül yapısının parçalanması gerektiğini de sezdirdikleri için, —anlamlarının ötesinde, başka bir deyimle yeni semantik anlamları dolayısıyla— iktidarın bunca tepkisini çekti. Nitekim, Namık Kemal'in hukuk konusunda öne sürdüğü düşünceler, Osmanlı toplumuna önerdiği yeni siyasal ve anayasal kurumlar —ve bu alandaki çok ciddi girişimleri— bu söylediklerimin tanığıdır. Hem de, toplumun yaşaması içinde sadece öneri ve düşünsel plânda yapılmış çalışmalar olarak kalmadıkları, önemli ölçüde gerçekleşme aşamasına da girdikleri için pek somut tanıklardır.

Namık Kemal, eşitlikçi, hürriyetçi, siyasal anlamda meşrutiyetçi (yani anayasaya bağlı yönetim, mutlak idarenin meşrutî —*constitutionel*— idareye çevrilmesi) düşünceler öne sürdü. Bu düşüncelerini, bağlı olduğu toplumda gerçekleştirmek için fikirlerini yayabilecek aygıtlar yarattı : *gazete*; sürgüne gitti, tutuklandı, Anayasa'nın yapılmasına katıldı, gizli ihtilâl örgütü kurdu. O dönemin Osmanlı toplumunda aydınlanma ve ilerleme (terâkki) fikirleri, Şinasi'de Münif Paşa'da, Ali Suavi'de başlamıştı. Namık Kemal romantik, coşkulu edebiyat anlayışı, devrimci, heyecanla dolu anlatımı ve özellikle siyasal hukuk ile yeni demokratik siyasal kurumlar çerçevesindeki bilinçli çalışmasıyla, bu yeni fikir dünyasının merkezi oldu.

Gözlerimizin önüne getirebileceğimiz iki-sanki sinematografik-olay, bugünkü aydınımızın ilk ataları olan bu düşünce militanı kişilerin, geçen yüz-yılda toplumumuzla ilişkilerini aydınlatmaya yetecektir.

Bu insanlar, ülkenin idarî yapısında bir yerleri olduğu, eski ahlâkı sürdürdükleri takdirde de, bu yerlerinin giderek büyüyeceği açık olduğu halde, genç yaşta, İstanbul'daki Belgrat Ormanı'nda buluşarak İtalyan İhtilâl Cemiyeti Carbonari ile Lehistan gizli siyasî cemiyetinden esinlenerek, içlerinden çıktıkları toplumu dönüştürmek için gizli *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'ni kurdular. Bur örgüt, onların ihanete uğrayan 1876 anayasa rejiminin yıkılmasından sonra, bütün bir 19. yüzyıl son yıllarının ve 20. yüzyılın ilk onyıllarının inkılâpçı-anayasacı hareketlerinin, gizli *Jön Türk* hareketlerinin ve Türkiye'nin Batı demokratik kurumlarını benimseme mücadelesinin öncüsü olacaktır.

Sürgünde (Londra'da) *Hürriyet* gazetesini çıkarıyorlardı (1868). O zaman Beyoğlu'nda bulunan kitapçı Cook, Londra'dan kendisine gelen bu gazetenin 3. sayısının yapraklarını açarak vitrinine yapıştırmıştı. O dönemin kapalı Osmanlı toplumunda gazeteyi vitrinde okumaya gelen bir kalabalık birikti. Gizli polis harekete geçti. Gazeteyi toplatamadılar ama, bazı kişileri gözaltına aldılar.

Osmanlı toplumunun yetiştirdiği bu ihtilâlcı aydınların, kendi toplumlarıyla ilişkilerini çizen bu imajlardan sonra, bu panalde ben, öteki araştırmacı ve konuşmacı arkadaşların değindikleri alanların dışında kalmış olan bir alanı ele almak, bir ölçüde *bir hukukçu olarak Namık Kemal'i* anlatmak istiyorum.

Umumî Hukuk başlıklı yazısında Namık Kemal, genel olarak hukuku: 1. Milletlerarası Hukuk, 2. Siyasî Hukuk, 3. İdarî Hukuk olarak ayırır. Batının üstünlüğünü yaratan öğelerden biri de, ona göre, hukuk alanındaki kazanımlarıdır. Çünkü hukuksal kazanımlar işleyen ve ilerlemeye yolaçan bir sistem yaratır⁽¹⁾.

«Halkın hâkimiyeti, —ki hükümet kuvvetlerinin halktan çıkmasından ibarettir— umuma ait boş bir selâhiyet değil, her ferdin yaratılışında sahip olduğu zatî bağımsızlığın gereklerindendir.»

Bu parçadaki düşünce öğelerine dikkati çekmek isterim. Namık Kemal'in savunduğu, doğrudan doğruya «halk hâkimiyeti», egemenliğin halkta olmasıdır. «*Hükümet kuvvetlerinin halktan çıkması*» da temsili demokrasi, Meclis, *parlamentarizm* ve yasama gücünün halkın egemenliğine verilmesi düşüncesinden başka birşey değildir. Gene «*her ferdin yaratılışında sahip olduğu zatî bağımsızlık*» düşüncesi, 17. ve 18. yüzyıl siyasal düşünürlerince, laik anlamda geliştirilen ve Fransız İhtilâli'yle (bu arada da 1789 İnsan Hakları Bildiri ile) evrensel anlamda gerçekleşme alanına sokulan *tabîî hukuk* (*droit naturel/jus naturale*) kuramından başka birşey değildir. Namık Kemal, 17. ve 18. yüzyıl siyasal düşünürleri gibi tabîî hukuk kuramına bağlı bir hukukçudur (Locke, Hobbes, Rousseau, Ansiklopedistler; daha da öncesinde Descartes akılcılığı, Spinoza, hukukçu Grotius).

(1) Namık Kemal — Külliyyât-ı Kemal, 1 tertip, **Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye**, İstanbul, tarihsiz, Selânik Matbaası.

Bilindiği gibi o döneme değin Osmanlı İmparatorluğu'nda, islâmî bir hukuk mantığı bilgisi diye tanımlayabileceğimiz *fıkıh* bilgisi, örf ve âdetlerle karışan bir şeri'at hukuku, bazı liman kentlerinde de, Akdeniz ticareti yoluyla edinilmiş, batılı bir ticaret hukukunun görece etkilerinden başka bir hukuksal düşünce yoktu. Namık Kemal, *Ummî Hukuk* adlı yazısında, yukarıda belirttiğim hukuk alanlarının bölünmesini yaptığı gibi, başka yazılarında da Devlet-Fert ayırımı, Kamu Hukuku-Ferdî Hukuk ayırımları üzerinde duran bir düşünerdür. Bugünün Türkiye toplumu, bütün Devlet mekanizmasıyla da, Kamu Hukuku-Ferdî Hukuk ayırımının tam bilincinde olmadığı, özellikle son on yıllarda bu alanların bütün bütün birbirine karıştırıldığı, despotik bir Kamu/Devlet Hukuku anlayışının bireyin haklarına amansızca saldırı aracı yapıldığı düşünülürse, henüz, bu alanda Namık Kemal'i aşamamış olduğumuz kolayca anlaşılır.

Gene Namık Kemal, «*Devlet ve Millet*» adlı makalesinde şöyle demektedir :

«Hükümet ile halkı, kasap ile koyun gibi ayırmak tamamen yanlıştır. Toplumda adaleti yalnız çoğunluğun kuvveti korur, fakat her çoğunluğun dediği hak değildir. Hükümet veya devlet, halkın kuvvetine vekil olma tarzına denir.»

Bu satırlarda da öne sürülen düşünce parlamenter sistem içinde, çoğunluğun yönetimidir. Ama, bütün isteklerini gerçekleştirerek değil, daha sonra Namık Kemal'in '*isyan hakkı*' ile ilgili fikirlerinde, daha keskinleştirilmiş olarak göreceği-

miz gibi, azınlığın isteklerine ve haklarına da karşı gelmeyerek.

Türkiye toplumunun 1908 sonrası parlamantarist döneminde İttihat ve Terakkî Partisi'nin diktaya yönelmesinde, 1950 sonrasında, halk oylarıyla iktidara gelmiş olan Demokrat Parti iktidarının diktatörlük denemesinde, bugün askerî darbeler içinden çıkan «çoğunluk» hükümetlerinin denemelerinde de görüldüğü gibi, kolayca çoğunluk diktasına yönelme eğiliminde olan —bunun da acıların bütün topluma çektiren— toplumsal-siyasal yapıya sahip olduğu düşünülürse, gene Namık Kemal'in parlamentarist rejim konusundaki düşüncelerinin aşılmamış olduğu görülebilir.

Gene bu yazılarda Namık Kemal, artık bir özdeyiş gibi ele almamız gereken, gene tabîî hukuk kuramından ve Fransız İtilâî'nin getirdiği evrensel düşüncelerden kaynaklanan şu temel düşüncesini de öne sürmektedir :

«İnsanın hakkı ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır.»

Bu düşüncenin teokratik/totaliter bir toplumda, bireysel hakların asla söz konusu olmadığı bir gelenek içinde öne sürüldüğünü, bugün de aynı toplum için geçerli olduğunu düşünürsek, Namık Kemal'in başına gelen sürgün ve hapis cezalarının kaynağını kolayca anlayabiliriz.

*
**

Namık Kemal, ünlü *Hürriyet* gazetesindeki yazılarını «*Meşveret Usulü Hakkında Mektuplar*» ge-

nel başlığı altında yazıyordu. Bu mektup biçimindeki makaleler, onun düşüncelerine itiraz eden hayalî bir kişiye cevaplar biçimindeydi.

Bu yazılardan birincisinde (1. Mektup) Namık Kemal, Fransız İhtilâli'nin ilk evrensel bildirisinin insanlığa duyurduğu 'direnme hakkı/isyân hakkı' üzerinde durur :

«...eğer galiplik hak ise, halkın da hükümet elinden zorla iktidarı almaya hakkı vardır.» Hak, kuvvetten ibaret değildir. «Halkın hâkimiyet hakkı kabul edilirse 'Cumhur' yapmaya da hakkını kabul etmek lâzım gelmez mi?»

Doğrusu, parlamantarizm içinde kurulmuş kurumlara ve sistemin işleyişinin kurallarına karşın gene de çoğunluğun ya da bir zümrenin despotizmine olanak kalıyorsa, demokratik dengeyi koruyacak olan bütün kişi ve kurumlarla, gene Namık Kemal'in, Türkiye toplumunda ilk defa olarak üzerinde durduğu *kamuoyu* (opinion publique)nun uyanıklığı yanında, ulusun isyân hakkını da özgürlüğün güvencesi olarak görmek zorundayız. 17. ve 18. yüzyılın siyasî düşünürlerinin işledikleri bu demokratik hak, Fransız İhtilâli ile *Bildiri* içinde yeralarak, doğal bir hak olarak ilân edilmişti. Bizde 1961 demokratik Anayasası, giriş bölümünde, ulusun direnme hakkında açık kapı bırakmışken, 1982 «Anayasa Metni»nin «kutsal Türk Devleti» kavramına sığınarak tabiî hukuk öncesine, yani ilâhî hukuk dönemine dönmesi burada hatırlanmalıdır.

Hürriyet gazetesinde yazdığı 2. Mektup adlı makalesinde Namık Kemal, idarenin hukukla bağılı olması gerektiği düşüncesi üzerinde durur ve biz-

de yüzyıldan daha eski bir kurum olarak doğmuş bulunan Danıştay/(Şuray-ı Devlet) —idarenin hukuka bağlılığını denetleyen organ— kurulması gereği üzerinde durur. Danıştay kurumunun fikir babası kuşkusuz, Namık Kemal'dir. Bu açıdan, bizim de Danıştay'dan, her süre, Namık Kemal'in özgürlükçü fikirlerine bağlılık beklemek hakkımızdır. Tarihsel bir borçtur bu kurum için bu bağlılık.

Gene aynı mektupta Namık Kemal, *Şuray-ı Ümmet* (Millet Meclisi/Parlamento) üzerinde durmaktadır.

3. Mektup, *Şuray-ı Ümmet*'in vekilleri sorumlulu tutması, onların sorumluluklarını denetlemesi üzerinedir. Bugün dahi, Büyük Millet Meclisi'nde bakanların sorumluluğunun, meclis çoğunluğu yoluyla, demokrasiye ve hukuka aykırı olarak denetlemeden kaçırılması, gene Namık Kemal'in yüzyıldan da önceki fikirlerinin düzeyine lâyık bir noktaya gelememiş olduğumuzun göstergesidir.

4. Mektup gene Namık Kemal'in, özgürlüğün, toplumsal-siyasal alana gelindiğinde, birbirini dengeleyen, denetleyen kurumlar aracılığıyla gerçekleşebileceğinin derin bilinci içinde olduğunu yatıtmaktadır. Burada özgürlük sorununu bir 'hürriyet meclisi'nin gerçekleştirilebileceği belirtilmekte, senato/*âyan* meclisi üzerinde durulmakta; özgürlüğün toplumsal-siyasal alanda gerçekleştirilmesi yolları irdelenirken özellikle kişisel özgürlük (şahsî hürriyet) ile yargıç güvencesi (teminatı/hâkimlerin azledilemezliği) savunulmaktadır.

5. Mektup, gene senato (*âyan*) meclisi sorununu ele almakta, bazı Batı ülkelerinde bu ikinci meclisin tutucu bir rol oynadığı, çünkü o ülkelerde aristokrasi sınıfı olduğu, Türkiye'de *âyan* nec-

lisinin daha liberal olabileceği, çünkü toplumsal bir sınıf olarak ülkede aristokrat (zadegân) sınıfının bulunmadığı belirtilmektedir.

6. Mektup adlı yazıda ‘*Şark Meselesi*’ araştırılmakta, Türkiye’nin gelişmesinin, ekonomik ve toplumsal kalkınmasının, Avrupa’nın menfaatleriyle çatışmayacağı belirtilmektedir .(Uzak bir çağrışım da olsa, Roza Luxemburg’un merkezi ve periferileri ele alarak kapitalizmin gelişmesi üzerine yarattığı kuram anımsanabilir).

7. Mektup, Türkiye’nin halk idaresine geçmesi zorunluluğundan söz etmekte, halk idaresine geçmezse, halkın idareden nefretinin bitmeyeceği belirtilmektedir. Bu düşünceler, kuşkusuz, hem birinci mektupta işlenen ‘isyan hakkı’ ile, hem de Namık Kemal’in parlamentarist fikirleriyle birlikte düşünülecektir.

8. Mektup, çok uluslu bir topluluk olan Osmanlı Devleti’nde azınlıkların hak eşitliklerinin kesin olarak sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Namık Kemal’in, çok uluslu Osmanlı Devleti için federasyon fikrine yaklaştığı, *İbret* gazetesindeki yazılarında, ayrıca, özellikle de, «*Kavimlerin Anlaşması*» adlı yazıda, Osmanlı İmparatorluğu için, ulusların hak eşitliğine dayanan bir federasyon yaratmasının gerektiği düşüncesinde olduğu görülmektedir. Bu düşünce, daha sonra Jön Türklerin liberal kanadı Prens Sabahattin Bey ile arkadaşları tarafından, yeniden ele alınacaktır. Uluslar (milletler) kavramı yerine, Namık Kemal, tarihçiliğinden de gelen bir erken anlayışla «*kavimler*» kavramını kullanmaktadır. ‘Kavimler Anlaşması’, Namık Kemal’in etkisinde kaldığı J.-J. Rousseau’-

nun «toplum anlaşması» düşüncesinin bir başka alanda türetilmesi olarak da düşünülebilir.

*
**

Namık Kemal, Fransız İhtilâli'nin insanlığa getirdiği ilerici düşüncelere yakınlığını *İbret* gazetesinde: «*Fransızlar doksan yıl önce insan haklarını dünyaya yaymaya başladılar*» diyerek de ayrıca belgeler. Böylece Namık Kemal, tanrı-merkezcil, totaliter Osmanlı Devleti içinde 'insan hakları'ndan da ilk söz eden düşünürdür. Zaten bu onun, hukuksal alanda, *bireysel hukuk/kamu hukuku* ayırımına verdiği önemle de bellidir. Öte yandan ondaki hukuksal düşünce insanlığın modern çağında olduğu gibi, kişisel hukuk, bireysel haklar ve özgürlükler, genel olarak da özgürlüğün gerçekleşmesi açısından hep Devletin otoritesinin sınırlandırılması, yönetme hak ve yetkisinin halka verilmesi çizgisi üzerinde genişlemektedir. Tersine bir eğilimi bulmak mümkün değildir Namık Kemal'in toplumsal ve hukuksal düşüncesinde. Öte yandan, Namık Kemal düşüncelerini nominalist bir biçimde ya da ardarda sıralanan sloganlar biçiminde açıklamaz. Düşüncesinin yapısı bu değildir. Gazeteci olarak, büyük ikna gücüne de sahip olan bu düşünürün siyasal/hukuksal yazılarında hep, derin bir kültüre dayanan çıkarsamalar vardır. Düşünceler dönererek kendi inçlerinden çıkarlar ve yeni yeni düşünceler doğururlar. Örneğin insan haklarının sağlanması, sadece Fransız İhtilâli bu düşünceleri getirdiği için gerekmemektedir. İnsan haklarının sağlanması, bireyin özgürlüğüne yolaştığı için ilerlemeyi de sağlamıştır. Bu yüzden de gerek-

lidir. Öte yandan insanlığın bu büyük dönüşümü bilginin gelişmesine de yol açmıştır; bilgi de ilerlemenin. Batının siyasal devrimlerini, siyasal alanda yarattığı kurumları benimsemek gerektir. Teknik ilerlemeyi almak zorundayız. Çünkü ilerlemenin tek yolu budur.

Böylece tabîî hukukun metafizik kalan önermeleri, Namık Kemal'de uygulama ile de örneklenir. Böylece de canlılık ve geçerlilik kazanırlar.

*
**

Namık Kemal'in düşünce dünyasına girdikçe, o dünyanın işleyişini kavradıkça, insan kendisini dinamiklerini derin bir özgürlük inancından alan, atılımcı bir dünyanın içinde buluyor. Bu yüzden, bence, o dönemde savunduğu Batı ilerlemeciliğine dönük düşüncelerini, İslâmî geleneklerle dengelemek istemesindeki tutumuna da ayrı bir anlam vermek zorunluluğu vardır.

Bu konuda, çağdaş düşünce tarihimize eğilmiş olan Hilmi Ziya Ülken'in düşünceleri şunlardır:

«Yeni Osmanlılar, *eski asırların parlak devrini* ararlar, fakat bunu bu asrın gerektirdiği *medeniyet nizamı* içinde ararlar, buna çare adalettir. Adalet, Osmanlı ümmetinin *hukukî müsavatı* ile olur. Hukuk müsavatını da *meşveret usulü* temin eder. Adalet gibi mübarek bir maksadı, en mutedil yollardan elde etmek isterler. İşte bunlardan biri de, fikirlerin galebesidir ve gazete, dünyada fikri yaymanın baş vasıtalarındandır.»⁽²⁾

(2) H.Z. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1979

Kuşkusuz Namık Kemal, parlamentarizmi savunan bir liberaldi. Başlattığı gelenek, toplum üzerinde düşünme geleneğidir. Bu yüzden, Türkiye’de sosyolojinin de başlatıcısı kuşkusuz odur. Çağı içinde savunduğu özgürlükçü liberalizm, Fransız İhtilâlî’nden sonradır ama, gene de bu düşünce oldukça taze bir düşünce biçimi, anakronik olmamış bir ideolojydi. (Bugün bile yer yer etkisini sürdürüyor). Her siyasî ideoloji gibi, Namık Kemal’in siyasî ideolojisi de, tarihe dönük *ütöfik* bir dönem aramıştır ve bu ütopyaı İslamiyetin eski asırlarının parlaklığında bulur gibi olmuştur.

Siyasî ideolojilerin ileriye dönük ütopyaları olduğu gibi (örneğin bütün ütopik sosyalizmler) geriye, tarihe dönük ütopyaları da vardır (örneğin, marksizm için ilkel komünal toplum ütopyası). İşte bunun gibi, Namık Kemal’in siyasal ideolojisini, geriye dönük ütopyasını, gayet belirsiz olan, İslâmın eski dönemlerinin parlaklığında bulmuştur. İslâmın eski dönemlerinde böyle yüzyıllar vardır, belki de yoktur. Öte yandan bu hangi dönemlerdir? Halifeler devri mi, Abbasiler dönemi mi, hangi dönemler?⁽³⁾. Doğrusu bunu araştırmaya da pek gerek yoktur. Çünkü, İslâmın parlak olduğu dönemler, Namık Kemal’in siyasî ideolojisinin, geriye dönük bir ütopyasıdır daha çok, varlık nedeni de siyasal kuramların kendi kuramsal iç-yapılarında araştırılmalıdır.

Namık Kemal, bir hukukçu olarak, tabii hukuk kuramına uygun düşen fikirlerini yaymakla kal-

(3) «İttihad-ı İslâm» adlı yazısında Kemal, Kaşgar’dan Kurtuba’ya iletişimin işlediği dönemlerden söz ediyor (İbret gazetesi).

madı, anayasaya bağılı parlamenter rejimi savunduğu gibi, Türkiye'nin ilk Anayasasını yapan komisyonda da bulundu⁽⁴⁾. Bu anayasanın, padişaha dilediği kişiyi sürgüne gönderme yetkisini veren, böylece de Mithad Paşa'nın Taif'e sürgüne gönderilerek, sonra da kallesçe boğdurulmasına olanak veren ünlü 131. maddesinin (kaht-ı rical) metne konulmasına da şiddetle karşı çıktı.

**

Tabii Hukuk üzerine yapılan incelemeler, bu hukuk anlayışının kaynağını Antik Çağ ünlü tragedyalı yazarı Sofokles'in Antigone oyununa kadar götürürler. Anımsanacağı gibi, bu oyunda Antigone, erkek kardeşlerinin gömülmesini yasaklayan buyruklara karşı çıkar, eylemi konusunda kendisini savunurken de yazılı olmayan büyük yasalardan sözeder. Gene tabii hukuk düşüncesinin ilk biçimlerine Antik Çağ'da *stoyacı* düşünürlerde rastlıyoruz.

Antik Çağ'dan sonra bu hukuksal görüş, felsefî kaynağını *aristocu-tomacı* (Aristoteles, Saint-Thomas) düşünce biçimi içinde devam ettirdi. Sofokles'in Antigone tragedyasında olduğu gibi, Saint Thomas d'Aquin'nin düşüncesinde de tabii hukuk (yasa) tanrısal (kutsal) kaynaklıdır. Ama Antik Çağ'da da, Akinolu Thomas'ın, Aristo kaynaklı düşünce biçiminde de⁽⁵⁾ akılcı bir sistem içindedir. 'Antik dünyada insan, dünya yurttası (citoyen) olarak kendi kendisinin bilincine sahip oluyordu

(4) 1876 Kanun-i Esasi'si.

(5) 13. yüzyıl

ve evrensel dostlukla insansal kardeşliğin boyutunu bulguluyordu.'

Doğa, eşyanın doğası (eşyanın tabiatı) düşüncesi Antik Çağ filozoflarında vardı. Eflatun'a göre: Bir şey, kendi ilk örneğine (archétype) uygunluğunu gerçekleştirmişse, doğasına uygundur. Aristoteles de, doğa kavramının temel bir rol oynadığı bir töz (substance) felsefesi kurmuştu. Tabii hukuk, temelini doğanın gereksinmelerinde (gereklerinde) bulur. «Eğer insan akla ve özgürlüğe doğuştan sahip bir varlıksa, kendi kaderini ve doğasını, kendi amaçlarına göre gerçekleştirebiliyorsa, özellikle de insan, toplumsal insan, kendi varoluşunun doğal ortamı toplum içinde gelişebiliyorsa ve bu ancak başkalarıyla giriştiği çeşitli biçimlerdeki ilişkilerle oluyorsa, (öyleyse) insan doğasının gerekleri üzerine kurulmuş hakları da var demektir.»

Tanrı-merkezcil dünya görüşü (doğal olarak önce fizik bilimlerle/Newton/Copernicus) parçalanıp da, monarkın (kral, kayser, padişah, çar...) bu dünya görüşüyle özdeşleştirerek kendine tanıdığı mutlak hak ve selâhiyetler (bu arada hukuk yapma yetkisi de) Rönesans'ın ve Aydınlanma Çağı'nın fikirleriyle kökünden sarsılınca, dünyanın merkezine insanı, —doğuştan tabii haklara ve hürriyetlere sahip insanı— oturtan laik tabii hukuk görüşü de ağırlık kazandı. Demokrasi, halk hâkimiyeti, Meclis hâkimiyeti, parlamentarizm gibi çağdaş görüşler bu yeni ve ileri anlayışın siyasal alana yansımalarıdır ki, bunları Osmanlı (Türkiye) düşünce ve siyasal dünyası içinde ilk olarak savunan düşünür de Namık Kemal'dir.

17. ve 18. yüzyılın siyasal düşünürleri, köklerini

Descartes'cı akılçılık (Descartes 1596-1650), ile hukukçu Hugo Grotius (1583-1645)'dan aldıkları bu düşünceleri felsefî alandan toplumsal-siyasal alana taşıdılar. Locke, Hobbes, Rousseau... sonra da Fransız ansiklopedistleri böylece, derece derece büyük Fransız burjuva ihtilâlinin fikir babaları oldular. Artık evrenin de dünyanın da merkezi insan aklıdır. İnsanlar salt insan olarak varolmaları nedeniyle doğuştan eşittirler ve doğuştan bazı haklara sahiptirler. Özgürlük, kendinde ve kendisi için bir haktır. «İnsanın hakkı ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır» (N. Kemal). Hukuk, kendiliğinden, doğrudan doğruya ve doğal olarak vardır. Haklar da.

Doğal kanun, akıldan doğar, doğanın hukukunu tartışma alanına getirir ve başkasının da eşit hakları olduğu fikrini taşıyarak, herkesin her şey ve herkes üzerindeki iktidarını sınırlar» (Hobbes, De cive I, II, III; Léviathan, XIV, XV; Spinoza'nın Tractatus theologico-politicus XVI. sında da benzer fikirlere rastlanır).

Elbette siyaset felsefesi içinde tabii hukuk tutucularca da, asaleti ve ruhban sınıfını savunmak için de kullanılmak istenecekti. Ama bu noktada tabii hukuk fikri başka perspektifler açacaktır kendisine. Tabii hukuk, otoriteyi sorguya çekmektedir, o *ihtilâlcî akılculuğun* çocuğudur. Eşit, hak talep eden, özgür insan adına harekete geçmektedir. Namık Kemal'de de, tabii hukuk görüşünün esas yönü ve çerçevesi budur. Namık Kemal, Fransız İhtilâli'nin getirdiği özgürlük fikirleri adına, Osmanlı mutlakiyetçiliğini sorguya çekiyordu. Onun açtığı yol budur.

Ölümünün 100. yıldönümünde, bu büyük idealist insanı, onun insansal romantizmini ve gerçekçiliğini saygıyla anarım.

İÇİNDEKİLER

Kemal'deki Hikmet (İlhan Selçuk)	7
Örnek aydın Namık Kemal (Fakir Baykurt)	9
Tanzimat Edebiyatı ve Namık Kemal (Server Tanilli)	19
Namık Kemal Avrupa'da (Nermin Menemencioğlu)	29
Namık Kemal'in Bektaşiliği ve Masonluğu (İrène Melikoff)	37
Gazeteci Olarak Namık Kemal (Paul Dumont)	47
Namık Kemal, Yeni Osmanlılar — Paris ve Ko- mün Savunması (Serol Teber)	59
Hukukçu Olarak Namık Kemal (Demir Özlü)	75

Halktan yana ve Batıya dönük aydınların ilk temsilcisi ve Aydınlanma hareketimizin öncülerinden Namık Kemal, yalnızca geçmişteki kültür değerlerimizin unutulmaması için değil, bugünkü demokrasi mücadelesine sarılmak için de öğrenilmek ve anılmak durumundadır: Çünkü o, gazeteci, çevirmen, eleştirmen, tarihçi, araştırmacı, sanatçı, siyaset ve düşün adamı, özetle tam bir aydın ve verimli bir kültür emekçisi olarak topluma karşı sorumluluğunu yerine getiren, her şeyini mücadelesine adayan dürüst ve cesur bir muhaliftir; çünkü onun yaşamı, bugünlere ışık tutacak bir demokrasi ve özgürlük mücadelesidir.

Bu çok yönlü kültür ve mücadele adamı, Mainz'da başlayan, Nürnberg, Bremen ve başka Avrupa şehirlerindekiyle devam eden anma toplantılarında insanlarımızı aydınlattı, Avrupa toplumuna tanıtıldı. 100. ölüm yılında Namık Kemal vaktiyle sürgüne geldiği Avrupa'da demokrasi rüzgarları estirdi, özgürlük bayrağını dalgalandırdı.

Elinizdeki kitap, "Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi"'nin öncülüğünde, 15 Nisan 1988 tarihinde Mainz'da, Türkçe ve Almanca olarak iki dilde yapılan kollokyuma sunulan bildirileri içermektedir.

